

Yayın Geliş Tarihi: 18.02.2025

Yayına Kabul Tarihi: 06.09.2025

Online Yayın Tarihi: 15.03.2026

<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1641850>

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 28, Sayı: 1, Yıl: 2026, Sayfa: 279-313

E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İLETİŞİM ARAŞTIRMALARINDA BİR “YÖNTEM” OLARAK ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Mehmet PELİVAN*

Öz¹

Türkiye’deki haber ve söylem konulu iletişim araştırmalarında van Dijk’in Eleştirel Söylem Çözümlemesi/Çalışması (ESC) yaklaşımı yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kullanımda ön plana çıkan ise araştırmacıların, van Dijk’in çizdiği ESC çerçevesini daha çok metodolojik düzlemde ele almaları ve haberlerin çözümlenmesinde yöntem olarak tercih etmeleridir. Ancak literatür, yaklaşımlar ve tartışmalar dikkate alındığında ESC’nin bir yöntem şeklinde adlandırılması mümkün değildir. Bu çerçeveden hareketle bu araştırmada, van Dijk’in ESC yaklaşımının Türkiye’deki iletişim araştırmalarında yönetsel olarak nasıl ele alındığı sorunsallaştırılmıştır. Bu sorunsal doğrultusunda haber ve söylem konulu iletişim araştırmalarının metodoloji kısımlarında van Dijk’in ESC yaklaşımını yöntem olarak nasıl açıkladıkları ve haberleri çözümlemede ESC’yi nasıl kullandıkları sorularına cevap aranmıştır. Bu sorulara cevap bulabilmek için doktora tezleri ve makalelerden oluşan toplam 32 çalışmanın bulunduğu bir örneklem üzerinden tematik analiz gerçekleştirilmiş ve tartışma yürütülmüştür. Analiz sonucunda; araştırmacıların ESC’yi yöntem, model ve teknik gibi farklı biçimlerde niteledikleri ve metodolojiden ziyade teorik bir çerçeve olarak sundukları, bu durumun ise çalışmalarda bir muğlaklığa yol açtığı görülmüştür. ESC’nin yöntem olarak kabul edilmesiyle yapılan haber çözümlemelerinde ise araştırmacıların, haberleri çözümlemek yerine doğrudan aktardıkları, ESC’yi esnek biçimde ele alarak onun ve haber incelemesinin kapsamı dışına çıkan incelemeler ve tartışmalar yaptıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Söylem Çözümlemesi/Çalışması, Haber, Söylem, Teun A. van Dijk, İletişim Araştırmaları.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 7. Sürüm):

Pelivan, M. (2026). İletişim araştırmalarında bir “yöntem” olarak eleştirel söylem çözümlemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (1), 279-313.

*Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, ORCID: 0000-0002-3745-0780, plvnmhmt@gmail.com

Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim hazırlamış olduğum “Haber Araştırmalarında Söylem: Sorunsallar, Teoriler ve Çözümlemeler” başlıklı doktora tezimin bir bölümünün tekrar düzenlenmiş halidir. Tez sürecinde verdiği destekler için danışmanım Prof. Dr. Çağla Kubilay’a çok teşekkürler.

¹ Çalışma etik kurul izni gerektiren bir araştırma değildir.

CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS AS A “METHOD” IN COMMUNICATION RESEARCH

Abstract

van Dijk's Critical Discourse Analysis/Study (CDS) approach is widely used in communication research on news and discourse in Turkey. What comes to the fore in this usage is that researchers consider the framework of CDS drawn by van Dijk more on the methodological level and prefer it as a method in news analysis. However, considering the existing accumulations, approaches, and discussions, it is impossible to call CDS a method. Based on this framework, this study problematizes how van Dijk's CDS approach is methodologically handled in communication research in Turkey. In line with this problem, answers were sought to the questions of how communication studies on news and discourse explain van Dijk's CDS approach as a method in their methodological sections and how they use CDS in news analysis. To find answers to these questions, a thematic analysis and discussion of a sample of 32 studies, including doctoral theses and articles, was carried out. According to the analysis, the researchers defined CDS, which they explained under the title of method in different ways as a method, model, and technique, presented it as a theoretical framework rather than a methodology, and basically there was an ambiguity in the studies. In the news analyses which made use of CDS as a method, it was found that the researchers directly quoted the news instead of analyzing them and made analyses and discussions that went beyond the scope of CDS and news analysis by handling them flexibly.

Keywords: Critical Discourse Analysis/Study, News, Discourse, van Dijk, Communication Studies.

GİRİŞ

20. yüzyılda sosyal teori içerisinde dile yönelik yoğun bir ilgi ortaya çıkmış; dilbilim, göstergebilim ve semantik, üst başlık olarak da söylem kapsayıcı bir genişliğe ulaşmıştır (Purvis & Hunt, 2014, s. 16). İletişim araştırmalarında ise 20. yüzyılın son çeyreğinde söylemi odağa alan çalışmalar artış göstermiştir. Türkiye dışındaki iletişim literatüründe günümüzdeki anlamıyla 1970'lerden itibaren yer edinmeye başlayan söylem tartışmaları, 15-20 yıllık bir gecikmeyle gelmiş olsa da Türkiye'de de önemli bir hacme sahiptir. Bu geniş hacim içerisindeki haber incelemelerinde Eleştirel Söylem Çözümlemeleri/Çalışmaları (ESÇ), özellikle de Teun A. van Dijk'ın ESÇ yaklaşımı, yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Bu kullanımda ön plana çıkan ise van Dijk'ın çizdiği ESÇ çerçevesinin daha çok metodolojik düzlemde ele alınması ve haberlerin çözümlemesinde yöntem olarak tercih edilmesidir (Pelivan, 2019). Ancak bu yaygın kullanımla birlikte ESÇ'nin bir yöntem şeklinde okunması çok mümkün değildir. Tarihsel gelişimi içerisinde yapılan adlandırmalarda 1980'lerde “Eleştirel Dil Çalışmaları”, 1990'larda “Eleştirel Söylem Çözümlemeleri”, 2000'lerde ise “Eleştirel Söylem Çalışmaları” ön plana çıkmaktadır. Bu izlekte ESÇ'ye ilişkin gerek van Dijk'ın “çalışma alanı” gerek Wodak ve Meyer'in “okul” ya da “yaklaşım” (van Dijk, 1995a, 2002, 2008; Wodak & Meyer, 2009) şeklindeki tanımlamalarına ya da nitelemelerine dayanarak

ESÇ'nin bir yöntem olduğu söylenemez. Aşağıda yapılan analizde de ayrıntılandığı gibi ESÇ, teorik tartışmaları da içerisinde barındıran ve benimsenen sorunsallara ve araştırmaya uygun farklı yöntemlerin kullanılabildiğı bir çalışma alanı şeklinde ifade edilebilir. Fakat bunlara rağmen Türkiye'deki iletişim araştırmalarında ESÇ'nin yöntem olarak kabul görmesi hem bu yöntemin nasıl anlatıldığı ve uygulandığı hem de çalışmalara olumlu ya da olumsuz anlamda nasıl bir çerçeve sunduğı sorularını akla getirmektedir.²

Bu araştırmada yukarıda çizilen çerçeveden hareketle bir yöntem formunda olmamasına rağmen Türkiye'deki iletişim araştırmalarında yaygın bir şekilde yöntem olarak kullanılan van Dijk'ın ESÇ yaklaşımının metodolojik olarak nasıl ele alındığı sorunsallaştırılmıştır. Bu sorunsal doğrultusunda haber ve söylem konulu iletişim araştırmalarının metodoloji kısımlarında van Dijk'ın ESÇ yaklaşımını yöntem olarak nasıl açıkladıkları ve haberleri çözümlemede ESÇ'yi nasıl kullandıkları sorularına cevap aranmıştır. Bu sorulara cevap bulabilmek için belirlenen örneklem üzerinden tematik analiz gerçekleştirilmiş ve tartışma yürütülmüştür.

İlgili literatür incelendiğinde Türkiye'deki iletişim araştırmalarını haber ya da ESÇ/söylem bağlamında değerlendiren çalışma sayısı sınırlıdır ve bunların bir kısmı eski tarihlidir. Bu az sayıdaki çalışmaların güncel olanlarından birinde Çağla Kubilay, 1990-2020 arasında ESÇ'nin uygulandığı doktora ve yüksek lisans tezlerinin eğilimlerini ve genel özelliklerini incelemek amacıyla hareket etmiş ve yaptığı nicel analizle van Dijk'ın yaklaşımının Türkiye'deki iletişim araştırmalarında baskın bir şekilde belirleyici olduğunu tespit etmiştir. Kubilay tespitine dayanarak nitel araştırma desenleriyle de “ESÇ yaklaşımlarının hakkaniyetle uygulanıp uygulanmadığı küçük örneklemeler üzerinden incelenmelidir” şeklinde bir öneride bulunmuştur (2021). Diğer iki çalışmada Mehmet Pelivan (2019, 2023) haber araştırmalarını ideolojiyi merkeze alarak incelemiş, yaptığı nitel analiz (2023) ile ideoloji bağlamındaki söylem yaklaşımlarında önemli sorunların olduğuna dikkat çekmiştir. İletişim çalışmalarını

² İletişim araştırmaları üzerine gerçekleştirdiğim incelemelere dayanarak alandaki çalışmaların amaçları, kuramsal ya da teorik başlıkları ve çözümlemeleri arasında önemli uyumsuzluklar ve kopukluklar olduğunu söyleyebilirim. Ayrıntı için bkz. Pelivan, 2023. Bu tür bir sorun yaşamamak ve teorik çerçeve ile çözümleme arasındaki bağlantıyı en üst seviyede sağlamak için bu çalışmada van Dijk'ın ESÇ yaklaşımını anlatan kuramsal ya da teorik çerçeve şeklinde bir başlık açılmamış ve tekrardan kaçınılmıştır. Nitekim bu tür çalışmaları literatürde de görmek mümkündür. Bunun yerine kuramsal ve torik çerçeve şeklinde açılacak başlık altında yer alması gereken tartışma, haber ve söylem konulu tez ve makalelerin incelenmesi ve analizine dâhil edilmiştir. Ayrıca bu araştırmanın mevcut tez ve makaleler üzerine gerçekleştirilmesi nedeniyle böyle bir yapılanma, sorunsal ve metodolojiyle de uyum sağlamıştır. Bu nedenlerden dolayı girişte ESÇ'nin konumlanmasına ilişkin bir çerçeve çizilmiş, analizi ve tartışmayı derinleştirmek amacıyla ESÇ'nin temel unsurlarına, analiz kısmında bulgular ile bağlantılı bir şekilde yer verilmiştir.

yayımlanan makaleler üzerinden ele alan Ümit Atabek ve Gülseren Şendur Atabek ise akademik iletişim dergilerdeki gazetecilik konulu araştırmaları, bibliyometrik analiz yöntemiyle nicel olarak incelemiştir (Atabek & Atabek, 2019). Haber konulu araştırmalara odaklanan isimlerden biri olan Çiler Dursun, 1980-2003 yılları arasında Türkiye’deki haber ve habercilik pratiklerini konu alan tez, makale ve kitapların genel bir değerlendirmesini yapmıştır (2004). Diğer bir çalışmada ise Zerrin Ertan Keskin, 1992-2002 yılları arasında Türkiye’de tamamlanan ve van Dijk’in söylem çözümlemesi yöntemini kullanarak haber incelemesi yapan dokuz lisansüstü tezi analiz etmiştir (2004). Haber ve söylem konulu bu odaklanmalar dışında, Türkiye’deki iletişim araştırmaları belirli başlıklar altında da ele alınmıştır. Bu çalışmaların bazılarında “içerik analizi” (Çilingir, 2017), “internet” (Bayraktutan, 2015), “iletişim teknolojileri” (Aydoğan, 2006), “sinema” (İnceoğlu, 2014), “medya” ve “kadın” (Kubilay vd., 2023) gibi noktalardan iletişim literatürü incelenmiştir. Bu analizler, genellikle çalışmaların tamamlandığı yıl, üniversite, anabilim dalı, yöntemi, konusu, yaklaşımı vb. başlıklar altında nicel biçimde gerçekleştirilmiştir. Yukarıda değinilen örnekler üzerinden bakıldığında iletişim bağlamında önemli bir hacme ulaşmış haber ve söylem araştırmaları az sayıdaki çalışmada inceleme konusu edilmiştir. Ayrıca bu araştırmaların bir kısmı da güncelliğini kaybetmiştir. Tüm bunlardan hareketle hem van Dijk’in ESÇ yaklaşımının Türkiye’deki iletişim araştırmalarında yaygın bir biçimde “yöntem” olarak kabulü hem de mevcut haber ve söylem çalışmaları üzerine sınırlı sayıda güncel analiz ile tartışmanın bulunması, mevcut literatürü ESÇ ve metodoloji kesişiminde inceleme ihtiyacını göstermektedir.

EVREN, ÖRNEKLEM VE YÖNTEM

Bu çalışmanın evrenini 2022 yılına kadar Türkiye’de yayımlanan haber ve söylem konulu doktora tezleri ile 11 akademik iletişim dergisindeki makaleler oluşturmaktadır.³ Türkiye’de ESÇ bağlamındaki haber ve söylem tartışmalarındaki metodolojik yaklaşım ve uygulamaları görmek amaçlandığından evren bu şekilde belirlenmiştir. Nitekim hem doktora tezleri hem de akademik makaleler jüri ve akran değerlendirmelerinden geçtiği ve akademik dünyada daha yaygın bir etkiye sahip olduğu için eğilimlerin görülmesi hedefine uygunluk sağlamaktadır. Bu çerçevede Ulusal Tez Merkezi “haber” ve “söylem” kelimeleri ile taranmıştır. Tarama sonucunda ulaşılan tezlerin içeriği incelenmiş, iletişim ana bilim dalları altında tamamlanmış⁴ ve van Dijk’in ESÇ’sini yöntem olarak kullanan 65 doktora tezine ulaşılmıştır. Sonrasında Türkiye’de uzun süredir eğitim veren iletişim fakülteleri

³ Taramalar 2023 yılının Eylül-Ekim-Kasım aylarında yapılmıştır.

⁴ Sadece Ayşe İnal’ın doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’ndan tamamlanmasına rağmen araştırmacının iletişim alanına katkıları ve tezin erken dönemde yapılması nedeniyle evrene dâhil edilmiştir.

bünyelerinde yayımlanan ve TR Dizin’de taranan 11 akademik iletişim dergisi⁵ taranmış, yine van Dijk’ın yaklaşımını yöntem olarak kullanan haber ve söylem konulu 91 makale tespit edilmiştir. Evreni oluşturan bu 156 çalışmanın tamamı üzerinden nitel bir araştırma gerçekleştirilemeyeceği için toplam 32 tez ve makale katmanlı örneklem çekme yöntemiyle seçilmiş ve analiz edilmiştir.⁶ Katmanlı örneklemelerde inceleme yapılacak yapılar, alanlar vb. belirli kategorilere ayrılır. Tabakalı şeklinde de adlandırılan bu örneklem belirleme yönteminde tabakaların örneklemde orantısız büyüklüklerde temsil edilmesi için seçkisiz örneklem ile incelenecek unsurların saptanması hedeflenir (Büyüköztürk vd., 2013, ss. 86-88). Katmanlı örneklem ile van Dijk’ın yaklaşımını yöntem olarak kullanan 65 doktora tezinin yüzde 20’sine karşılık gelen 13 çalışma ile 91 makalenin yüzde 20,8’ine karşılık gelen 19 araştırma belirlenmiş ve örneklem oluşturulmuştur.⁷ Yine burada da bazı ölçütler dikkate alınmıştır. Daha sağlıklı değerlendirmeler ve tartışmalar yapabilmek için örneklemdeki araştırmaların belirli tarih aralığına ya da aralıklarına toplanmamasına, tamamlandıkları yıllara göre dengeli dağılım göstermelerine dikkat edilmiştir. İlk çalışma olması ve 1992 yılında tamamlanması nedeniyle örneklem ilk olarak Ayşe İnal’ın tezi dâhil edilmiş sonrasında 32 çalışma belirlenmiştir.

Araştırmada yöntem olarak tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda sık kullanılan tematik analizde, çalışmanın amaçları doğrultusunda inceleme nesnelerinden temalar belirlenir, veriler gruplandırılır ve analiz bu gruplandırmaya göre yürütülür. Temalar, büyük verileri küçük birimlere ayırarak incelenebilir boyutlara indirir. Bu işleyiş içerisinde tematik analiz, incelenen metinlerdeki anlamların karşılaştırılması ya da soyutlanmasına olanak tanır (Creswell, 2016, s. 301; Geray, 2014, s. 163; Glesne, 2013, s. 315). Bu nedenlerden dolayı tematik analiz; görüşme transkriptleri, dokümanlar, anket yanıtları vb. büyük veriler üzerine yapılacak analizlerde yaygın bir şekilde kullanılır. Esnek bir yöntem olması nedeniyle (Braun & Clarke, 2019, s. 874) tematik analiz, farklı nitel araştırmalara uyarlanmaya elverişlidir. Tematik analiz ayrıca araştırmacıların veri setlerini derinlemesine anlamalarına yardımcı olur. Çizilen bu çerçeve doğrultusunda bu araştırmanın sorunsal ve sorularına uygun bir şekilde ESÇ’nin örneklemdeki metinlerin yöntem başlıkları altında nasıl açıklandığı ile haberlerin

⁵ Taranan dergiler şu şekildedir: Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi, Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences, Erciyes İletişim Dergisi, Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi (İLETİ-Ş-İM), Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi), Kültür ve İletişim, Moment Dergi, Selçuk İletişim, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi.

⁶ Örneklemdeki çalışmaların listesi için bkz. EK-1

⁷ Hem makalelerde hem de doktora tezlerinde, yöntem ve analiz başlıkları, kısımları ya da bölümleri olduğu için tezlerin ve makalelerin birlikte incelenmesi çalışmaya bir sınırlılık getirmemiştir.

nasıl çözümlendiğini sorgulayan iki üst başlık belirlenmiş, inceleme ve tartışma bunların altındaki tematik başlıklarda gerçekleştirilmiştir.

ESÇ’NİN YÖNTEM OLARAK AÇIKLANMASI

ESÇ’ye Dair Farklı Adlandırmalar: Yöntem, Teknik, Model

Örneklemede çalışmaların tamamı, metodoloji kısımlarında van Dijk’in ESÇ yaklaşımını yöntem olarak seçmekle beraber bunu farklı biçimlerde ifade etmişlerdir. Metinlerde ESÇ nitelenmesine ilişkin bütünlüklü bir yaklaşım söz konusu değildir. Örneğin incelenen çalışmalarda ESÇ’nin bir “teknik” olduğu şöyle ifade edilir: “(...) haberler, Teun van Dijk’in söylem analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir” (Arslan & Arslan, 2012, s. 156).⁸ Akademik araştırmalarda yöntem, eylemsel ve zihinsel yönleri sahip dinamik bir süreç şeklinde yapılırken araştırma teknikleri bu süreç içerisinde kullanılan araçlar olarak tanımlanabilir. Yöntem; araştırmanın sorununu, sistematliğini, araştırma tekniğini ve veri toplama biçimini, çözümleme ve yorumlama süreçlerinin tamamını kapsamına almaktadır. Teknikler ise bu sürecin bir parçası konumundadır. Bu durumda yöntem veri toplama araçlarına indirgenemeyeceği gibi araştırma tekniklerinin de yöntem biçiminde nitelenmesi mümkün değildir (Hamzaoglu, 2017, ss. 45-46). Tekniğin araştırmada uygulanacak yönteme göre şekillenen, örneğin verilerin toplanma ya da işleme süreçleri gibi daha araçsal bir aşama ya da adım olduğundan hareketle ESÇ’yi teknik biçiminde adlandırmak, onu kapsam ve amaç bakımından oldukça sınırlı bir alana hapsedmektedir. ESÇ’de haber bağlamında bir teknik ortaya konmazken yapılan teorik tartışmalarda makro ve mikro başlıklar altında habere dair yapısal çözümlemeler bulunmaktadır (van Dijk, 1983, 1988b). Ayrıca bu tür nitelermelerde ESÇ’nin değer yanlı olma, politik değişime adanma gibi yönleri görmezden gelinerek bir araştırma tekniğine indirgenmesi olasıdır.

Yöntem bölümlerinde ESÇ’nin adlandırılmasına ilişkin öne çıkan bir diğer önemli vurgu “model”dir: “Van Dijk’in Eleştirel söylem analiz modeli (...) iki bölümde ele alınmıştır” (Ulaş & Yeşil, 2020, s. 948).⁹ Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.¹⁰ Temelde ise söz konusu çalışmalarda van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi ya da sadece söylem çözümlemesi modelinden yararlanıldığı belirtilmiştir. van Dijk’in ESÇ’ye dair çizdiği teorik çerçevenin tümü dikkate alındığında, haberin yapısına ilişkin model ya da modeller hedeflediğini ifade etmek, onun bakış açısına en yakın konumlanma olacaktır. Ayrıca yaptığı çalışmalarının bütününe bakarak van Dijk’in haber modellerini devamlı sorgulama ve geliştirme

⁸ Diğer bir örnek için bkz. Koç, 2016, s. 90.

⁹ Diğer bir örnek için bkz. Erdem, 2019, s. 144.

¹⁰ Diğer örnekler için bkz. Karataş, 2017, s. 136; Tuncay, 2022, s. 74.

çabasında olduğu da söylenebilir.¹¹ Ancak örneklemedeki araştırmalarda model tanımlaması ya da nitelemesi van Dijk'ın habere dair teorik yaklaşımından ziyade eleştirel söylem çalışmalarının bütününe eş değeri kullanılmaktadır. van Dijk, ESÇ kapsamında parlamento ya da siyasilerin konuşmaları üzerine de söylem araştırmaları gerçekleştirmiştir ve ESÇ'yi sadece haber ile sınırlı tutmamıştır. İncelenen metinlerde van Dijk'ın farklı haber modellerinin¹² arasından makro-mikro ayırım üzerinden öne çıkan bakış açısı benimsenmiştir. Bu bağlamda yöntem başlıkları altındaki model nitelemesinde, örneklemedeki araştırmalardan sadece bir tanesi diğerklerinden ayrırmıştır. Söz konusu metinde “Bu tez çalışmasının eleştirel söylem çözümlemesinde, Teun van Dijk tarafından geliştirilen model kullanılmıştır” (Çalışır, 2009, s. 81) şeklinde yaklaşımla ESÇ içerisindeki habere dair bir modelin seçildiğı ifade edilmiştir.

Verilen örneklerdeki model yaklaşımında diğeri sorun, çalışmalarda araştırmanın nasıl gerçekleştirileceğini açıklayan bir yöntem yerine habere ilişkin bir modelin yöntem şeklinde tanıtılmasıdır. Yöntem olarak seçildiğı ifade edilen ESÇ kapsamında ise van Dijk'ın habere dair yaklaşımı/teorisi makro ve mikro başlıkları altında ortaya konarak haberin yapısı anlatılmıştır. van Dijk, habere ilişkin teorik başlıklandırma yaptıktan sonra şu açıklamayı yer verir:

Bu kategoriler teoriktir; prototipik bir haber söylemini tanımlarlar. Gerçek bir haber söyleminde, bazılarının açıkça yer almayabilir [...] Bu haber şemasının uygunluğunu test etmek için daha fazla ampirik çalışma yapılmalıdır. Ayrıca, böyle bir haber şemasının bilişsel bir “gerçekliğı” olup olmadığı da araştırılmalıdır (van Dijk, 1983, s. 36).

ESÇ'nin yöntem şeklinde ifade edilmesi bağlamında diğeri dikkat çekilmesi gereken haberin yapısına dair bu tür açıklamaların bir ESÇ için yeterli olmayacağı ve bunun bilişsel bir işleyiş ya da yapı içerisine yerleştirilmesi gerekliliğidir.

Teknik ve model dışında, örneklemedeki araştırmalarda ESÇ, bir “yöntem” biçiminde şöyle nitelenmiştir: “Çalışmada yöntem olarak Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi (ESA) yöntemi kullanılmıştır” (Saf, 2022, s. 140).¹³ Öncelikle ESÇ'nin bir yöntemin ötesinde çalışma alanı olduğunu bu bağlamda da tekrar hatırlatmak gerekir. ESÇ temelde bir araştırma yöntemi olmadığı gibi sabit bir yönetime de sahip değıldir. Yöntemlerin belirlenmesinde, önceki teorik tartışmaların yapıldığı başlık altında ortaya konulan ilkeler doğrultusunda sosyal problemlerin karmaşık doğasına ve ESÇ'nin yapısına uygun, amaç ve şartların dikkate alınması

¹¹ Ayrıntı için bkz. van Dijk, 1983; van Dijk, 1985b; van Dijk, 1988a; van Dijk, 1988b; van Dijk, 1991a; van Dijk, 1993; van Dijk, 1994; van Dijk, 1995b; van Dijk, 2004; van Dijk, 2008.

¹² Haberin yapısına ilişkin şema örneğı için bkz. van Dijk, 1988b.

¹³ Diğeri örnekler için bkz. Arslan & Duğan, 2016, s. 310; şeker, 2003, s. 105; Toprak & Koçak, 2021, s. 43.

gerekir (van Dijk, 1993, s. 252). ESÇ, farklı alanlara yayılmış, sadece akademik bir girişim olmayan disiplinlerarası bir “uygulama/çalışma alanı” ya da “araştırma programı”dır ve daha çok ilkeler üzerinden tanımlanır (van Dijk, 1995a, ss. 19, 24; 2008, ss. 2-3). Ruth Wodak ve Michael Meyer de ESÇ için “okul” ya da “yaklaşım” şeklinde öneride bulunurlar (2009). van Dijk, ortaya koyduğu yaklaşımın Eleştirel Söylem Çalışmaları (ESÇ) şeklinde adlandırılmasını daha doğru bulur. ESÇ bir çözümleme yöntemi değil söylem üzerine tartışma yürüten ve belli başlıklar altında ortaklaşan araştırmacıların oluşturduğu toplumsal bir harekettir. ESÇ içerisinde farklı çözümleme yolları ayrı ayrı ya da birlikte kullanılabilir. van Dijk, söylem çalışmaları içerisinde nicel analizlerin, etnografinin, katılımcı gözlem ve psikolojik deneylerin de yer alabileceğini ifade eder (van Dijk, 1995a, ss. 19, 24; 2008, ss. 2-3; 2013, s. 176). Burada katılımcı gözlem daha çok veri toplama tekniği şeklinde de düşünülebilir. Bu da ESÇ’de, araştırmaların amaç ve kapsamına uygun veri toplama tekniklerinin kullanılabileceğini gösterir. Haberler özelinde düşünüldüğünde -her ne kadar uygulaması zor olsa da- üretim süreçlerine dair yapılacak bilişsel bir analiz için katılımcı gözlem ya da görüşme tekniklerine başvurulabilir. Kısacası van Dijk’a göre “[...] eleştirel söylem çalışmaları bağlamında veri toplamak, incelemek veya değerlendirmek, hipotezleri test etmek, teori geliştirmek ve bilgi edinmek için çok sayıda gözlem, analiz yöntemi ve diğer stratejilerden yararlanılır” (2008, s. 4). van Dijk, iktidar ve tahakküm ilişkilerini ele aldığı ESÇ’lerde metodolojik olarak ve inceleme nesnesi açısından birçok farklı yol izlemiştir. Örneğin haberler üzerinden yaptığı söylem çözümlemelerinde başlık, spot ve gövde metnin şemasını ayrıntılı çıkarmış (van Dijk, 1988b), manşetin kapsadığı alanı vermiş, haberin üretimindeki belirleyici seçkinleri, kaynak olarak kullanılan politik aktörleri ya da tahakküm altındakileri, haberin kalın ya da büyük harf ile vurgulanan kısımları gibi biçimsel özelliklerini (van Dijk, 2008, ss. 78-83) analiz etmiştir. Ağırlıklı bir biçimde olmasa da sorunlu kısımlarını belirterek nicel yöntemlere başvurmuştur (van Dijk, 2013, ss. 189-190). Örneğin bazı haber çözümlemelerinde nicel ve nitel analizleri birlikte gerçekleştirmiştir. *Racism and the Press* (van Dijk, 1991b) isimli kitapta içerik analizine benzer şekilde haberlerde kullanılan kelimelerin frekans analizi yapılmıştır. Sonrasında haberler nitel olarak çözümlenmiştir. Araştırmanın bütününde yapılan inceleme başlıklar, konular, haber şemaları, alıntılar ve kaynaklar, anlamlar ve ideolojiler, üslup ve retorik gibi başlıklar altında nicel ve nitel analizler yürütülmüştür (van Dijk, 1991b). van Dijk’a göre haber bağlamında üretim ya da alımlama gibi farklı aşamaları çeşitli yöntemler ile sorgulamak mümkündür. Bu bağlamda insanların okuma süresi, okuma yeri, okuma tarzı gibi haber okuma alışkanlıkları; haberlerin nasıl ve ne kadar hatırlandığı nicel olarak ölçülüp okuyanın zihninde haberin hangi kısımları ya da ne kadar kaldığı belirlenebilir. van Dijk, bu çerçevede yaptığı çalışmasında verilerini hem görüşmeler aracılığıyla hem de oluşturduğu laboratuvar ortamında toplamıştır (van Dijk, 1988b, ss. 150-172). Bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte bu araştırmaların iletişim çalışmaları literatüründe var olan laboratuvar çalışmalarıyla benzerlik taşıması sebebiyle sınırlı yanları da bulunmaktadır.

Ortaklaşılan Nokta: Makro-Mikro Ayrım

İncelenen metinlerde ESÇ'nin yöntem şeklinde uygulanmasının van Dijk'ın habere dair ortaya koyduğu makro-mikro ayırmadan hareketle gerçekleştirileceği vurgulanmıştır. Çoğu tez ve makalede haberin yapısına ilişkin makro-mikro kısımların aynı anda ele alınacağı ifade edilirken bir çalışmada (Yücebaş & Yücebaş, 2022, s. 192) mikro başlığa ağırlık verildiği, iki çalışmada (Akdağ & Yavalar, 2017, s. 89; Tanyıldızı, 1999, s. 46) makro yapının ele alındığı belirtilmiştir. Bir çalışmada (Köse, 2009, s. 84) ESÇ'nin yöntem olarak benimsendiği söylenmekle birlikte haberin yapısına dair ayrıntılı bir açıklama yapılmamıştır. Son olarak iki metinde (Alp, 2015, s. 53; Uçan, 2012, ss. 184-186) haberin makro-mikro yapısı üzerinden bir yöntem açıklaması yapılmazken ESÇ daha çok ilkeler bağlamında bir metot olarak anlatılmıştır. Genel hatları bu şekilde olan tüm bu dağılıma yakından bakmak, yöntem başlıkları altında ESÇ'nin açıklanma biçimlerini anlamayı kolaylaştırabilir.

ESÇ'yi bir yöntem olarak seçtiğini ve haberin makro-mikro yapısı üzerinden çözümleme gerçekleştireceğini belirten çalışmalarda vurgular genellikle ortaktır. Örneğin sadece makro başlığa göre çözümleme yapılacak çalışmada haber, şematik ve tematik “yapı örgüsünden yola çıkılarak çözümlenmiştir”. Bu kapsamda başlık, giriş, spot, haber metni, bağlam ve yorum dikkate alınarak çözümleme gerçekleştirilmiştir (Akdağ & Yavalar, 2017, s. 89). Örneklemdeki çalışmaların bütününde genel hatlarıyla haberin çözümlenmesinde kullanılacak makro ve mikro ayırım bağlamında ön plana çıkanlar şöyledir: Makro başlık altında haberin başlığını, girişini, spotunu, fotoğraflarını kapsayan tematik yapı; durumunu, bağlamını ve artalanını, yorumunu, kaynaklarını ve sonuçlarını içeren şematik yapı incelenir. Mikro başlık altında ise aktif-pasif, basit-karmaşık cümlelere odaklanan sentaktik çözümleme, yerel/bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve retorik ele alınır.¹⁴ Çalışmaların çoğunda verilen bu başlıkların tümü açıklanmamış ya da benimsenmemiş, her araştırma bu başlıklardan farklı seviyelerde yararlanmıştır.

van Dijk, örneklemdeki çalışmalarda ağırlıklı benimsenen haberin yapısına ilişkin makro-mikro ayırımını, Türkiye'deki haber çalışmalarında kullanıldığı şekliyle net sınırlar ve maddeler halinde ortaya koymaz. Örneğin Ömer Özer makro-mikro ayırımına dayanan haber modelini (2011, ss. 83-85) van Dijk'ın birden çok çalışmasına (1983, 1988a, 1988b, 1991a) dayanarak açıklar. van Dijk'ın *News as Discourse (Söylem Olarak Haber)* (1988b) kitabındaki “Haber Söyleminin Mikro Yapıları” başlığı altında önermeler, tutarlılık, yerel tutarlılığın kontrolleri olarak konu ve bilgi, bilişsel stratejiler ve tutarlılığın öznelliği, dolaylılık, varsayım ve örtüklük, yerel anlambilimin önemi (van Dijk, 1988b, ss. 59-71) gibi başlıklar ve bu başlıkların haberin nasıl yapısal unsurları olduğuna ilişkin örnekler yer almaktadır. Ancak bunlar Türkiye'deki literatürde yaygın bir biçimde kabul gören

¹⁴ Ayrıntı için bkz. Arslan & Duğan, 2016; Çalışır, 2009; Doruk, 2013; Gökalp, 2007; İnal, 1992; Karataş, 2017; Kavoğlu, 2020; Saf, 2022; Şeker, 2003; Tunç, 2022.

mikro yapıda doğrudan ve açık bir şekilde yer almaz.¹⁵ Haberin yapısına dair ortaya konan bu başlıkların tümünün bir haberde karşılanması beklenmez (van Dijk, 1983, s. 37). Ancak haberin yapısına ilişkin farklı model yaklaşımlarının varlığını gösterir. Sınırlı sayıda olmakla birlikte örneklemedeki bazı çalışmalarda ESÇ yine bir yöntem şeklinde nitelenmekle beraber ESÇ’de sabit bir modelin bulunmadığı, amaca uygun farklı modellerin kullanılabileceği şu şekilde belirtilmiştir: “Sadece medya metinlerine odaklanan eleştirel söylem çözümlemelerinde bile ortak/standart bir modelin söz konusu olmadığı göz önüne alınırsa [...]” (Gökalp, 2007, s. 17).

Haber modeline ilişkin uyusmamazlık durumu ne Türkiye’deki literatürde kabul gören haberin yapısına ilişkin mikro tanımlamaların yanlış olduğunu gösterir ne de Türkiye’de sık kullanılan başlıkların mikro yapı içerisinde yer almadığını. Eleştirel söylem çalışmalarının sabitlenemeyeceği ilkesinden hareketle van Dijk’in ESÇ yaklaşımının bir evrilme süreci yaşaması mümkündür. Örneğin -ESÇ’nin yöntem şeklinde tanımlanmasının sorunlu bir yaklaşım olduğunu hatırlatarak-Türkiye’deki haber çalışmalarında yaygın bir şekilde kabul edilen haberin yapısına ilişkin makro-mikro ayrımının değişim yaşaması olasıdır. Zira Türkiye’de van Dijk’in teorik tartışmasından hareketle ESÇ zaman içerisinde şekillenmiş ve haberin yapısına ilişkin makro-mikro başlıklandırmanın yöntem olarak kullanılabileceği kabulü yaygınlaşmıştır. Ancak bu evrilmenin her zaman sağlıklı bir biçimde işleyeceği söylenemez. Yaşanan değişimler ve gelişmeler ise her zaman bir araştırma sorunsalı olabilir.

Sınırlarının net olmaması durumu ve ESÇ’ye dair kapsamlı bir teorik yaklaşım sunması, van Dijk’in haber yapısına ilişkin bakış açısının örneklemedeki araştırmalarda farklı yorumlanmasına neden olmuştur. Örneğin bazı tez ya da makalelerde makro başlık altında tematik ve şematik yapı; mikro başlıkta ise sözdizimsel uyum, kelime seçimleri ve haberin retorik (Şeker 2003, 103-104) yer alırken bazı çalışmalarda mikro yapıya bölgesel/yerel uyum da (Doruk, 2013, ss. 115-116; İnal, 1992, s. 76) dâhil edilmiştir. Genellikle makro unsurların tematik yapı kısmında; başlığın, alt başlığın, spotun ve haber girişlerinin incelendiği belirtilmekle beraber (Erdem, 2019, s. 144) bazı araştırmalarda tematik başlıkta olay, aktör, eylem ve sonucun ele alınacağı vurgulanmış, başlık ya da giriş gibi bölümlerin şematik kısımda analiz edileceği belirtilmiştir (Nasir, 2006, s. 129). Makro kısımda baskın olan başlıklandırma tematik ve şematik yapıyken (Karataş, 2017, ss. 137-138) bazı çalışmalarda özet ve haberin öyküsü şeklinde de alt başlıklar açılmıştır (Çalışır, 2009, s. 83). Bu farklılıklar makro-mikro haber modelinin değişik biçimlerde açıklanmasına da neden olmuştur. Makro ve mikro ayrım üzerinden yapılan bu açıklamalarda her ne kadar haber çözümleme düzeylerine vurgular bulunsun da temelde haberin yapısına ve onun ideolojik işleyişine dair bir teorik bakış açısı ortaya konmaktadır. Hatta sadece metin özelinde kalmayarak haberin alımlanmasına ilişkin bir yaklaşım sunulur. Bunun yanı sıra örneklemedeki araştırmalarda “Bu analiz

¹⁵ Bu tür diğer örnekler için bkz. van Dijk, 1983, s. 37; van Dijk, 1988b, s. 42, 55.

teknğinde makro çözümleme içinde yer alan haber başlıkları çözümleme tekniği kullanılmıştır” (Tanyıldızı, 1999, s. 46) şeklinde haberin çözümlemesinin nasıl gerçekleştirileceğine dair açıklama içermeyen yöntem başlıkları da bulunmaktadır. Bu tür yaklaşımlar temelde araştırmanın nasıl gerçekleştirileceğine dair metodolojik bir açıklamayı net biçimde içerisinde barındırmaz. Zira van Dijk da araştırmalarında bu tür açıklamaları ve tartışmaları yöntem başlığı altında değil teorik çerçeve içerisinde yapmaktadır. Manşet, giriş, ana olaylar, arka plan, yorum/değerlendirme, söylenmemişlerin ideolojisi gibi ağırlıkla haberin yapısına ilişkin başlıklar önce teorik çerçevede anlatılmakta sonrasında ise çözümleme de bu başlıklar altında yürütülmektedir (van Dijk, 1986). van Dijk’ın ırkçılık bağlamında gerçekleştirdiği bir haber çözümlemesinin teorik çerçevesinde ırkçılık, sosyal biliş, haber yapıları ve stratejileri, söylem analitiği yaklaşımı gibi gruplamalar bulunmaktadır. Sonrasında yapılan çözümlemelerde de bu teorik çerçeve dikkate alınmakta ve bağlantılı bir süreç izlenmektedir (van Dijk, 1991b, ss. 23-50). van Dijk, haber dışında yaptığı söylem çözümlemelerinin birinde ise parlamento konuşması üzerinden analiz gerçekleştirmiştir. Bu incelemede ideoloji bağlamında bilgi, model, biliş, grup gibi başlıklar ve özellikle ideolojik kare düzleminde bir teorik çerçeve oluşturulmuş sonrasında çözümleme yürütülmüştür (van Dijk, 2011).

van Dijk haberin yapısına ilişkin ortaya koyduğu teorisiyle temelde haberin sistematik bir çözümlemesini amaçlar (van Dijk, 1988b, s. 30). Bunun bir eleştirel söylem çözümlemesine dönüşmesi için bu çalışmadaki farklı başlıklarda vurgulanan ESÇ’nin temel ilkelerini taşıması, iktidar ve ideoloji merkezli sosyo-bilişsel bir tartışma ortaya koyması ihtiyacı vardır. Açmak gerekirse sentaktik analizde haberin aktif ya da pasif olduğunun tespit edilmesi sadece haberin çözümlemesine karşılık gelir; bunu iktidar yapılarıyla ilişkilendirmek ise araştırmayı ESÇ kategorisine yerleştirecektir. Temelde ESÇ ile haberin ilişkilendirilmesini sağlayan, van Dijk’ın iktidar ve ideoloji merkezli başta sosyal biliş, bilgi, gerçeklik, bağlam, manipülasyon gibi birçok alt başlıkta kavramsal tartışmalar ortaya koymuş olmasıdır. Örneklemedeki araştırmalarda dikkat çeken bu tür teorik tartışmalar konusunda iki ayrı yaklaşımın geliştirilmiş olmasıdır. Bunların ilkinde ESÇ’yi bir yöntem olarak seçtiğini ifade eden araştırmalar, yöntem başlıkları altında metotlarını açıklarken van Dijk’ın teorik tartışmasında ortaya koyduğu alan ya da kavramlara ya hiç girmemiş¹⁶ ya da çok sınırlı değinmiştir.¹⁷ Bu çalışmalar arasındaki sınırlı sayıdaki araştırma, ESÇ bağlamındaki iktidar ve ideolojiye dair tartışmasını daha önce de vurgulandığı gibi teorik kısımlarda gerçekleştirmiştir.¹⁸ Örneklemede incelenen ikinci grup araştırmada ise “van Dijk’ın eleştirel söylem çözümlemesi yönteminin kullanıldığı” ifadesinden sonra yönteme dair açıklamalarda iktidar, ideoloji ve sınırlı da olsa biliş bağlamında teorik tartışmaların yapıldığı görülmüştür. Özellikle makro ve mikro

¹⁶ Ayrıntı için bkz. Erdem, 2019; Şeker, 2003; Tunçay, 2017; Tuzcu, 2021; Yiğitbaşı, 2016.

¹⁷ Ayrıntı için bkz. Arslan & Duğan, 2016; Yegen, 2014ibid.

¹⁸ Ayrıntı için bkz. Tuzcu, 2021.

ayrım üzerinden yöntemin seçilme nedeni ve açıklanması aşamasında iktidar yapılarına ve ideolojiye vurgular bulunmaktadır.¹⁹

Yöntem Başlıkları Altında Teorik Tartışmalar

Genel olarak yöntem başlıklarında ESÇ bağlamında ideoloji ve iktidara değinen çalışmalarda van Dijk'ın teorik tartışması doğrultusunda bir yaklaşım geliştirilmiştir. Ancak bunun kapsamı eleştirel söylem araştırmaları alanında değil yöntem olarak eleştirel söylem çözümlemeleri doğrultusunda çizilmiştir: “Eleştirel söylem analizi, analitik bir çözümleme olmaktan çok, anlamın belirli tarihsel dönemlerde ve bağlamlarda nereye sabitlenmekte olduğunu ve bunun nasıl bir hegemonyaya karşılık geldiğini veya neyi yeniden üretmekte olduğunu tespit etmemizi sağlayan niteliksel bir yöntemdir” (Yücebaş & Yücebaş, 2022, s. 191). ESÇ'nin analitik bir çözümleme şeklinde görülmemesi ve niteliksel bir yöntem olarak tanımlanması, ESÇ'nin bir yöntemden öteye taşın(a)madığına işaretler. Söz konusu konumlanma, yöntem başlıkları altında çalışmaların nasıl gerçekleştirileceğine ek olarak iktidar ya da ideoloji bağlamında teorik açıklamaların ortaya çıkmasına da neden olmuştur:

van Dijk'a göre haber metinlerinin ideolojik düzeyleri, mikro düzeyde gerçekleştiğini söyleyebileceğimiz bazı stilist kullanımlarda karşımıza çıkar. [...] Ardından söylemin yerel tutarlılığını sağlayan ifadeler (neden belirtme), imalar, örnek ve kanıt göstermeler, retorik ve benzetmeler haberin ideolojik olarak örülmesinde önemli bir rol oynar. [...] ideolojik bir çerçevenin nasıl gerçekleştiği ve bu çerçevenin ne gibi sonuçlar doğurmakta olduğu özellikle eleştirel söylem analizinin mikro düzeyi için geliştirilen metotlarla incelenmektedir (Yücebaş & Yücebaş, 2022, s. 192).

Haberin üretimi aşamasındaki ideolojik işleyiş ise yöntem kısmında şöyle verilmiştir: “Haberin ideolojik niteliği muhabirlerin sözcük seçimlerine doğrudan yansır. Örneğin özgürlük savaşçısı yerine terörist tabirinin kullanılması sözcüksel bir tercih ama aynı zamanda muhabirlerin dünya görüşlerini ve gazetenin genel politikasını yansıtan ideolojik bir seçimdir” (İnal, 1992, ss. 76-77). Yöntemin kapsamına haberin ideolojik işleyişinin de alınması, haberin taşıdığı ideolojiye vurgu yapılması, temelde van Dijk'ın ESÇ yaklaşımının yöntemden ziyade teorik bir çerçeve olduğunun örneklemdeki araştırmalara yansımalarıdır. Haber-iktidar-ideoloji ilişkisi birden çok çalışmanın yöntem başlıkları altında ortaya konmuş, egemen yapıları; haber üretiminde sözcük, fotoğraf gibi seçimlerin hiyerarşi içerisinde gerçekleştiğine ve ideolojik bir tavır olduğuna; haberin ideolojik anlamlarına ve söylemsel stratejilere; metin ile gerçekliklerin kurulmasına; haberin ideolojik yeniden üretimde oynadığı role; ESÇ'nin ideoloji, güç, toplumsal yapı ve egemenlik

¹⁹ Ayrıntı için bkz. Çalışır, 2009; Doruk, 2013, s. 115-116; Gökalp, 2007, s. 18-21; Koç, 2016; Nasir, 2006; Toprak & Koçak, 2021, s. 43; Tunç, 2022, s. 50-52; Ulaş & Yeşil, 2020, s. 948.

gibi yapıları kapsamına aldığına dikkat çekilmiştir.²⁰ Güç odaklarının ikna, yönlendirme gibi amaçlarla hareket ettiğine, egemenliğin söylem ile sağlandığına ya da rızanın üretildiğine, egemenlik için ideolojinin gerekliliğine (Çalışır, 2009, ss. 81-82; Nasir, 2006, s. 126) vurgu yapılarak ESÇ, yöntem başlıkları altında ideoloji ve toplumsal güç merkezleriyle ilgilenen biçiminde açıklanmıştır. van Dijk'ın ESÇ ile toplumsal iktidarın inşasına ve tekrar tekrar üretimine odaklandığına, bunun içinde söylem yapılarının incelenmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir (Koç, 2016, s. 95). Bu işleyiş içerisinde iktidarların habercileri de etkin bir şekilde kullandığı savunulmuştur (Karataş, 2017, ss. 136-137).

Yöntem başlıkları altında ESÇ'nin yapısı gereği teorik açıklamalar kaçınılmaz olarak yer bulurken buna yöntemi açıklama çabasının eklenmesi, van Dijk'ın merkezi kavramlarından biri olan sosyal bilişte de kendini göstermiştir. Örneklemedeki araştırmalarda ESÇ'yi bir yöntem olarak açıklarken iktidar ve ideolojiye dair bir çerçeve çizilmesi araştırmacıları, sosyal biliş konusunu ele almaya zorlamıştır.²¹ Bu bağlamda ideolojiler ve karmaşık süreçler ile bilgi, tutum ve inanç gibi toplumsal bilişlerin oluşumu ve dönüşümünün gerçekleştirildiği, zihinsel süreçler ile anlamların metinlere verildiği vurgulanmış ve eleştirel çözümlemesinde de bu “zihinsel kabulleri ortaya koy”duğu (Koç, 2016, ss. 94-95; Türkkol, 2019, ss. 94-100) savunulmuştur. Bu aşamada van Dijk'ta da bulunan (1985b) ve haber metinleri üzerinden haberi üretenin ya da alımlayanın zihinsel süreçlerine dair tespitler yapma yatkınlığı, incelenen araştırmalarda da görülmektedir.

Örneklemedeki metinlerde haberin üretimi ve alımlanmasının bilişsel ve sosyokültürel yapılar ile ilişkilendirilmesinin gerekliliği belirtilmiştir (Tuncay, 2022, s. 77). Bu çerçevenin temelinde yatan ise van Dijk'ın ESÇ yaklaşımında sosyal bilişe önemli bir alan ayırmasıdır. İncelenen çalışmalarda söylem olarak haber metni “bilişsel (zihinsel) şemalara benzer bir yapıdan yola çıkılarak değerlendirilmektedir” (Çalışır, 2009, s. 82). Ancak sosyal biliş, zihinsel süreçler ya da bağlama ilişkin söz konusu değiniler olsa da bunlar iktidar ve ideolojiye dair vurgularla karşılaştırıldığında oldukça sınırlı kalmakta bu da her ne kadar bir yöntem olmasa da “bir yöntem olarak” ESÇ'nin açıklanmasında eksikliğe yol açabilmektedir.

Yöntem başlıkları altında ideolojiye dair diğer bir vurgu, ESÇ'nin metot olarak seçilmesiyle amaçlanan bağlamındadır. Araştırmalarda ESÇ ile “Egemen ideolojinin haber söylemine yansımaları irdeleme” (Tanyıldızı, 1999, s. 46), “medya ideolojisini ortaya çıkarma” (Bektaş, 2001, s. 161), “haber metinlerinde cisimleşen hakim ideolojik/söylemsel stratejilerin çözümlemesi” (Gökalt, 2007, s. 17) ya da “yazılı basında HIV/AIDS ile yaşayan bireylere yönelik nefret söylemini ortaya koymak” (Yegen, 2014, s. 321), “seçilen mecralarda kullanılan metinlerin ya da

²⁰ Ayrıntı için bkz. Arslan & Duğan, 2016, s. 310; Doruk, 2013, s. 115; Gökalt, 2007, s. 17-18; Köse, 2009, s. 84; Saf, 2022, s. 140; Toprak & Koçak, 2021, s. 43; Ulaş & Yeşil, 2020, s. 948.

²¹ Örneğin Koç, 2016; Nasir, 2006.

diyalogların söyleme yansıyan ideolojilerini belirlemek [...] metinlerin açık dilsel yapılarından, örtük ideolojik yapılarına ulaşmak” (Alp, 2015, s. 53), “haber metinlerinin arka planında yer alan örtülü anlamları” (Karataş, 2017, s. 136) ve haberin yapısı ile ideolojik sunumunu ortaya çıkarmak (Tuncay, 2022, s. 75) hedeflenmektedir. Amaçlar her ne kadar ESÇ ile uyumlu görünse de bu hedefler temelde yöntem olarak ESÇ için değil bu bölümün ilk başlığında tartışıldığı gibi bütünlüklü bir eleştirel söylem çalışması için geçerlidir.

Makro-Mikro Ayrım Dışındaki Yaklaşımlar

Buraya kadar olan kısımdan da anlaşılacağı gibi örneklemedeki araştırmalarda van Dijk’ın ESÇ yaklaşımı yöntem, model, teknik biçiminde nitelenmekle beraber ağırlıkla makro-mikro ayrım üzerinden haber modeline bağlı şekilde bir çözümlemenin yapılacağı ifade edilmiştir. Az sayıdaki çalışmada ise makro-mikro ayrım tercih edilmemiş, bu bağlamda bazı araştırmalar (Alp, 2015; Uçan, 2012) örneklemedeki diğer çalışmalardan ayrılmıştır. Ayrılan ilk araştırmada metot başlığı altında yöntem olarak ESÇ seçilmekle birlikte makro-mikro bağlamında bir uygulamaya dair vurgu yapılmamıştır. ESÇ’nin iktidar ve ideoloji bağlamındaki vurguları üzerinden söylem çözümlemesi yapmanın tek bir yolu olmadığı belirtilmiş (Alp, 2015, s. 53). Söz konusu örnekte ESÇ’nin teorik bir çerçeve sunduğu söylenmiş, bu teorik tartışma başlığı altında değil yöntem bölümünde açıklanmıştır. Bu bölümde ESÇ’nin genel ilkeleri yöntem biçiminde sunulmuş ve söyleme dair genel çerçeve çizilmiştir; ideoloji, egemenlik, grup pratikleri gibi kavramlar söylem çözümlemesi için gerekli görülmüştür. ESÇ’de tek bir yöntemin olmadığı vurgulanmış, iktidar ve ideoloji bağlamında genel hatlar verilmiştir.

ESÇ’yi yöntem olarak benimsemekle birlikte makro-mikro ayrıma değinmeyen ve ideolojik kare yaklaşımını benimseyen diğer bir çalışmada ise van Dijk’ın “Son dönem çalışmalarında makro/mikro analiz ayrımını bırakarak [...] söylem alanına ulaşmak için sekiz temel çalışma alanından oluşan bir rota tayin” ettiği vurgulanmıştır. Bu sekiz temel çalışma alanı ise kısaca şöyledir: Anlam, önerme yapıları, resmi yapılar (anlama katkısı açısından), sözdizimi, söylem biçimleri (metnin yapısı ve anlama etkisi), ileri sürülen savlar, retorik, eylem ve etkileşim (metnin yarattığı etki) (Uçan, 2012, ss. 184-185). Ancak vurgulardan anlaşılacağı üzere çizilen çerçeve yöntemden ziyade ESÇ bağlamında haber çözümlemesinin kapsamı, odak noktaları, sorgulama alanları gibi unsurlara işaret etmektedir. Bu tür yöntem açıklamalarında ağırlıkla ESÇ’nin temel ilkelerine vurgular bulunmaktadır.²² Tüm bunların yanında söz konusu örnek çalışma, (Uçan, 2012) van Dijk’ın ideolojik kare yaklaşımını yöntem başlığı altında ayrıntılandığı için örneklemedeki diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Ayrıntılandırmada yöntemin uygulanmasından ziyade ESÇ’nin ilkeleri ideolojik kare yaklaşımından hareketle açıklanmış, ideolojik pratiklerin işleyişinde belirleyici olan grup ve üyeliğine,

²² Diğer örnekler için bkz. Alp, 2015; Köse, 2009; Uçan, 2012.

eylemlerine, amaçlarına, değer ve kurallarına, ilişkilerine ve kaynaklarına dair teorik bir çerçeve sunulmuştur. Burada diğer bir dikkat çeken ise çalışmaların yöntem kısımlarında ideoloji ve iktidar tartışmalarının yer almasına rağmen van Dijk'ın ESÇ yaklaşımında önemli yer tutan ideolojik kare teorisine çok az değinilmesidir.

İdeolojik kareye yöntem başlığı altında değinen diğer bir araştırmada (Koç, 2016, ss. 94-100) ise bu bakış açısı makro ve mikro ayrıma dayanan “haber çözümleme yönteminin” teorik arka planı şeklinde konumlandırılmıştır. İdeoloji ve iktidara dair oluşturulan kavramsal tartışmada ideolojik kare uygulanan yöntemin temeline karşılık gelmektedir. Yöntem başlıkları altında ESÇ'ye dair teorik tartışmanın bu denli ayrıntılandırılması ise yöntem olmadığı açıkça ifade edilen ESÇ'nin ısrarla bir yöntem olarak okunmasının sonucunu göstermektedir.

ESÇ'yi yöntem olarak konumlamakla beraber diğer çalışmalardan ayrıran son metinde ise araştırma sorularına cevap bulmak ve “haber yapısını ve ideolojik sunumunu ortaya çıkarma”k amacıyla ve “Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem analizi modeli”nden yararlanıldığı (Tuncay, 2022, ss. 74-75) ifade edilmiştir. Ayrıca haberlerin üretimini yapan gazeteciler ile görüşmelerin yapılacağı belirtilmiş, görüşmelerde van Dijk ve Fairclough yaklaşımlarının “esas” alındığı (Tuncay, 2022, s. 75) vurgulanmıştır. Burada ESÇ'nin bir “model” olarak haberlerin çözümlenmesinde kullanılmasıyla birlikte van Dijk'ın teorik yaklaşımının yapılacak görüşmelerde dikkate alınması önemlidir. Bu yapılandırma, söz konusu araştırmada belirtilmese de ESÇ'nin bir yöntem olmadığının ve farklı yöntemlerin ESÇ içerisinde gerçekleştirilebileceğinin göstergesidir. Buradaki temel sorun ise ESÇ kapsamında farklı yöntemlerin kullanılabilmesine rağmen bunun örneklemedeki az sayıda çalışmada -net bir biçimde açıklanmadan- benimsenmiş olmasıdır.

ESÇ'NİN “YÖNTEM” OLARAK UYGULANMASI

Çözümlemelerin Başlıklandırılmasındaki Eğilimler

Bu kısımda örneklemedeki araştırmaların haberleri, yöntem başlıkları altında çizdikleri çerçeveler doğrultusunda nasıl çözümledikleri incelenmiştir. Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşılacağı gibi van Dijk, ESÇ konusunda ilkesel bir yaklaşım ortaya koyar ve ESÇ'yi bir yönteme indirgemez. ESÇ'nin bir yöntem olmaması ve teorik yanının ağır basmasından dolayı van Dijk, gerçekleştirdiği söylem çözümlemelerinde farklı sınıflandırmalar ortaya koymuştur. Örneğin haberin yapısına dair başlıklar açmış ve bunların altında haber çözümlemelerini gerçekleştirmiştir (van Dijk, 1983). Diğer bir örnekte ise semantik, yerel bölgesel uyum, imalar, stil ve retorik, sosyal biliş ve sosyokültürel bağlamlar başlıklarında haberleri incelemiştir (van Dijk, 1991a). Bu çözümlemelerde sabit bir başlıklandırma izlenmezken temel belirleyen haberin yapısı olmuştur. ESÇ'de yöntem ve yapılanmaya dair katı bir tutumun olmaması, haberlerin farklı biçimlerde çözümlemesine olanak sağlamıştır. Ancak bu esneklik ile ESÇ'yi özgün kılan ilke, hedef ve amaçların merkeze alınması gerekir.

Örneklemeledeki çalışmalarda ağırlıklı ESÇ'nin makro ve mikro ayrım üzerinden yapılacağı belirtilse de van Dijk'ın metodolojik açıdan sağladığı esneklik nedeniyle bunun farklı biçimlerde uygulanması söz konusudur. Nitel araştırma desenlerinin de bu esnekliğe olanak sağladığı düşünüldüğünde, araştırmacılar haberleri çeşitli şekillerde analiz edebilmişlerdir. Bu bağlamda haber çözümlemeleri dört farklı başlıklandırma ile yürütülmüştür. Bunların ilki, doğrudan van Dijk'ın haberin yapısına ilişkin ortaya koyduğu makro-mikro ayrım şeklindedir. İkincisinde gazete isimlerine göre başlıklandırmalar yapılmış ve çözümlemeler gerçekleştirilmiştir. Üçüncü sınıflandırmada haberler tek tek ele alınmış ve incelenmiştir. Dördüncüsünde ise seçilen konu bağlamında belirlenen temalara göre açılan başlıklar altında ESÇ yürütülmüştür. Ancak üst başlıklarda her ne kadar bu şekilde bir ayrım belirse de son üç başlıkta ağırlıklı makro ve mikro yapısal unsurlar üzerinden haberler çözümlenmiştir. Örneklemeledeki bir çalışmada (Yiğitbaşı, 2016) çözümleme için başlıklandırma yapılmamış, "Gazete Haberleri Ekseninde Mültecilerle Dayanışma Derneği (Mülteci-Der)" şeklindeki bir başlık altında içerik analizinden sonra haber çözümlemesi yine makro-mikro yapı bağlamında gerçekleştirilmiştir.

Haber çözümlemesini makro-mikro başlık açarak yürüten çalışmalarda (Arslan & Duğan, 2016; Arslan & Arslan, 2012; Çetin, 2019; Doruk, 2013; İnal, 1992; Tanyıldızı, 1999; Tuzcu, 2021) Türkiye'deki literatürde varlığı kabul edilen alt başlıkların tümü ele alınmamıştır. Makro kısımdaki; haber başlığı, spot ya da haber girişleri bu metinlerin hepsinde çözümlenirken; ana olay ve sunumu büyük çoğunluğunda incelenmiş; ardalan ve bağlam bilgisi ile fotoğraflar, görece daha az ele alınmış; en az haber kaynakları ve yorum başlıkları açılmıştır. Makro bölüme dair bu başlıklandırma üzerinden yapılan haber çözümlemelerinde haber başlığı, spot ya da haber girişleri mutlaka sorgulanmış, haber kaynakları ve yorumlara da daha az ilgi gösterilmiştir. Ayrıca van Dijk tarafından önemsenen haberin ardalanı ve bağlamı ile Türkiye'deki haber pratiklerinde oldukça fazla kullanılan fotoğraflara ilişkin açılan başlıkların çok sayıda olmaması dikkat çekicidir.

Mikro kısımlarda en çok kullanılanlar, sözcük seçimleri başlığıdır. Arkasından haberin retorikine ve bölgesel uyuma dair sorgulamalar gerçekleştirilirken cümle yapıları en az odaklanılan başlık olmuştur. Bu şekilde makro ve mikro sorgulama yapan çalışmaların çoğunda farklı seviyelerde çözümlemeler gerçekleştirilmiştir. Örneğin makro ve mikro altında geniş sınıflandırmalar yapan metinlerin (Doruk, 2013; Tuzcu, 2021) yanında, çözümlemelerin daha sınırlı tutulduğu yalnızca haber başlıkları üzerinden (Tanyıldızı, 1999) ya da sadece "Haber Girişleri ve Ana Olayın Sunumu" (Arslan & Duğan, 2016) üzerinden söylem çözümlemesi gerçekleştiren araştırmalar da bulunmaktadır. van Dijk'tan hareketle yapılacak söylem çözümlemelerinde farklı noktalara farklı yoğunluklarda odaklanmalar mümkündür. van Dijk, haber başlıklarını okuyucunun ilk karşılaştığı yapı olması nedeniyle önemli bulur (van Dijk, 1991b, ss. 50-51). Ayrıca haberin yapısı üzerinden haber başlığı, giriş, ana olay ve arka plan gibi odaklanmalar yapar (van Dijk, 1985b). Hem bu tür örnekler hem

de ESÇ kapsamında yapılan tartışmalar dikkate alındığında sadece haber başlıkları üzerinden haberin yapısına dair kapsayıcı çözümlerler yürütmek mümkün değildir. Bu nedenle haber başlığı ölçeğindeki çözümlerler tek başına bir eleştirel söylem çalışması için yetersiz kalabilir.

Makro-mikro düzeylerin temelinde haberin yapısına dair bir tartışma olması ve van Dijk'ın kendisinin bu bağlamda farklı noktalara odaklanan araştırmalar yürütmesinden kaynaklı, incelenen çalışmaların hem yöntem hem de çözümleme kısımlarında farklı vurgular ortaya çıkmıştır. Bu farklı vurguların oluşmasında diğer bir etken de ESÇ'nin bir yöntemden ziyade bir çalışma alanı olmasıdır. Daha soyut teorik tartışmalar içermesi ESÇ'nin farklı biçimlerde uygulanmasına imkân vermektedir.

Örneklemede incelenen çalışmalarda haberlerin çözümlenmesi için kullanılan bir diğer gruplama yöntemi, gazete isimlerinin belirleyici olarak seçilmesidir. Bu metinlerde (Koçak, 2020; Şeker, 2003; Toprak & Koçak, 2021; Tunçay, 2017; Yegen, 2014) makro ve mikro yapılar dikkate alınmakla ve inceleme konusu edilmekle beraber haberler, “Zaman Gazetesinde Yayınlanan Haberlerin Söylem Analizi” (Şeker, 2003, s. 108), “Ortadoğu Gazetesi Haber Analizleri” (Koçak, 2020, s. 194), “Posta Gazetesinde Yayınlanan Haberlerin Söylem Analizi” (Yegen, 2014, s. 330) şeklindeki başlıklar altında çözümlenmiştir. Bu incelemelerde makro-mikro başlıklarıyla benzer şekilde haber başlıkları, girişler ve spotlar en çok odaklanılan haber kısımları olmuştur. Ayrıca yine farklı seviye ve yoğunluklarda makro ve mikro düzeylerde çözümlerler gerçekleştirilmiştir.

Haberin Aktarılması ve ESÇ Kapsamı Dışındaki Çözümlerler

Gazete isimlerine göre yapılan çözümlerlerde her gazetede ki haberlerin ayrı ayrı ele alınması söz konusudur. Bu metinlerde ağırlıklı kesişme noktası olan belirli bir olay ya da konuyla ilgili (seçim çalışmalarındaki nefret söylemi, toplumsal cinsiyet) farklı gazete haberleri değil, genel bir konuya (seçim çalışmalarının tümüne ilişkin haberler) dair gazetelerdeki tüm haberler arka arkaya sıralanarak çözümlenmiştir. Bu durumda bir olay ya da konu bağlamında derinleşen çözümlemelerden ziyade haberlerin ve gazetelerin tek tek incelenmesi söz konusudur. Bu da örneğin iktidar pratiklerinin yeniden üretimine yönelik bütünlüklü bir tartışmayı engellemektedir. Ayrıca doğrudan tek tek gazeteler ve dolayısıyla haberlere odaklanması, metinlerin analiz edilmeyerek yalnızca aktarımına yol açmıştır:

Milliyet gazetesinin ilk sayfasında “Sıkıştırılmış takvim olacak” başlığıyla verilen haberde, “YSK, TBMM'nin erken seçim kararı almasının ardından sıkıştırılmış seçim takvimini açıklayacak. 24 Haziran'da milletvekili genel seçimlerinin yanı sıra Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu da yapılacak. Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk oylamasında salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci Pazar günü yani 8 Temmuz 2018'de ikinci oylama yapılacak. YSK Başkanı Güven, seçime hazır olduklarını söyledi” ifadeleri ile haber aktarılmıştır (Toprak & Koçak, 2021, s. 47).

Söz konusu örnek bütünlüklü bir metinden ayrıştırılmamıştır, haberin çözümlendiği kısma ilişkin tüm açıklamalar alınmıştır. Haberlerin bu şekilde anlatılması bir tekrara neden olduğu gibi çözümlemenin ESÇ kapsamına yerleştirilememesi de sınırlı bir çözümleme ortaya çıkarmaktadır.²³ Bu analizlerin ESÇ'nin ortaya koyduğu, söylemin ardında yatan ideolojik üretimi ya da güç ilişkilerini açığa çıkaracak teorik tartışmalar ekseninde yapılması gerekliliği bulunmaktadır. Bahsedilen çalışmalarda yapılanlardan farklı olarak örneğin gazetelerin seçim haberlerinde kutuplaşmayı ya da anlamı nasıl inşa ettikleri gibi sorun odaklı çözümler ESÇ'ye daha uygun sorgulamalar olacaktır. Zira burada van Dijk'ın ESÇ'de toplumsal sorun odaklı çözümlerinin yapılmasına dair vurgusu (van Dijk, 1995a, ss. 17-18) dikkate değerdir.

Gazete isimlerine göre yapılan sınıflandırmalar üzerinden gerçekleştirilen çözümler, araştırmacıların kaçınılmaz olarak gazeteler arasında kıyaslama yapmasına neden olmaktadır.²⁴

Sonuç olarak, olayın kendisi hakkında açıkça yanlı olan Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinin, hükümetin olaydaki sorumluluğu ve payıyla ilgili yaklaşımları farklıdır. Cumhuriyet, bu anlamda son derece yanlı bir tutum sergilemiştir. Zaman ise, hükümeti eleştirmekle beraber, konuyla ilgili gelişmelerin olumlu taraflarını ve gelişmeleri olumlu değerlendiren çevrelerin görüşlerini de haber yapmıştır (Şeker, 2003, s. 112).²⁵

Bu kıyaslamalar ise tarafsız davranılması gerektiği ya da gazetelerin toplum yararına hizmet etmesi gibi savunulara yol açmaktadır. Söz konusu bağlam da çalışmaları eleştirel perspektiften anaakım yaklaşıma kaydırmaktadır ki bu da eleştireliliği merkezine alan ESÇ düzlemindeki sorgulamalar için önemli bir sınırlılık getirmektedir. Burada ESÇ'nin gazetelerin duruşunu ya da tarafsızlığını sorgulamayı amaçlamadığını hatırlatmak gerekir. Çalışmaların yapılmasında amaçlananların da belirleyici olduğu dikkate alındığında, ESÇ bağlamında belirlenen amaçlar kaçınılmaz olarak bu yönde bir başlıklandırmayı da beraberinde getirecek, tartışmaları “seçilen yöntem” olarak ESÇ içerisinde tutacaktır. Başlıklandırmada ESÇ'nin ilkeleri dikkate alınmadığında ise farklı sorgulamalara kayma ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Çözümlerlerde kullanılan bir diğer yönelim ise haberlerin doğrudan tek tek çözümlemesidir.²⁶ Bu incelemelerin bir kısmında da yöntem başlıkları altında belirtildiği üzere haberler makro ve mikro yapısal unsurları dikkate alınarak

²³ Haber çözümlemesini makro-mikro şeklinde yapan ve haberin aktarılmasının ağır bastığı başka bir örnek için bkz. Arslan & Duğan, 2016.

²⁴ Diğer bir örnek için bkz. Tanyıldızı, 1999, s. 50.

²⁵ Diğer bir örnek için bkz. Toprak & Koçak, 2021, s. 48.

²⁶ Örneğin Akdağ & Yavalar, 2017; Alp, 2015; Çalışır, 2009; Hagverdiyeva, 2018; Karataş, 2017; Koç, 2016; Nasir, 2006; Ulaş & Yeşil, 2020.

incelenmiştir.²⁷ Haberin başlığı, girişi, fotoğraf kullanımı, durum, sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri, haberin retorığı gibi yapılar, farklı biçimlerde çözümlenmiştir. Bu odaklanmalarda da haber başlığına, spota, girişe ağırlık verme ya da bağlama odaklanma gibi değişen yoğunlaşmalar bulunmaktadır.

Örneğin bir çalışmada haberler; haber başlığı, haberin girişi, fotoğraf, durum, sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri, haberin retorığı başlıklarına göre tablolaştırılmıştır. Bu tablolarda sentaktik çözümlemeye karşılık “Haberde edilgen çatılı cümleler kullanılmıştır. Haberde bileşik cümleler yer almaktadır” (Ulaş & Yeşil, 2020, s. 952) şeklinde ya da haberin başlığı satırında “The latest: China says it wants to offer virüs assistance (Son Durum: Çin, virüs araştırması için destek vermek istediğini söyledi)” (Ulaş & Yeşil, 2020, s. 955) biçiminde açıklamalar yapılmıştır. Bu çözümlemelerde haberin kısımlarının makro ve mikro yapıların hangisine karşılık geldiğinin açıklanması ağır basarken çözümleme ve tartışma geri planda kalmıştır. Oluşturulan tüm tabloların altında ise haber metinleri ile uyummayan fotoğrafların bulunduğu dair tespitler yapılarak çözümlemeler tamamlanmıştır. Tablolarda açılan başlıkların sonrasında ayrıntılandırılmaması ve sadece fotoğraflara ilişkin çelişkilerin verilmesi, çözümlemelerin genişlemesini engellemiştir. Ayrıca yapılan çözümlemelerden sonra ESÇ bağlamında bir tartışmaya yer verilmezken sonuç kısmı “Medya, gerçekliği arzu edilen şekilde kurgulayıp kamuoyuna yansıtabilmekte ve bu şekilde hedef kitle üzerinde bir manipülatif etki inşa edebilmektedir” (Ulaş & Yeşil, 2020, s. 958) biçiminde genelleyici bir yaklaşım üzerine inşa edilmiştir. van Dijk’ın ortaya koyduğu bakış açısından hareketle ESÇ’de medyanın egemen güçlerin etkisinde belirli ideolojik süreçleri yürüttüğü temel kabullerden biridir ve çözümlemelerde bundan ziyade manipülasyonların ve ideolojik süreçlerin nasıl gerçekleştirildiğinin ayrıntılandırılarak ele alınması hedeflenir. Haberin yapısına dair incelemelerde biliş, iktidar ya da ideoloji gibi ESÇ’nin temel unsurlarıyla ilişkilendirmelerin zorunluluğu bulunmaktadır. van Dijk’a göre söylem olarak haberin çözümlenmesi sadece metin çözümlmesiyle çerçevelenemez. İdeolojiler, anlamlar, fikirler, zihinsel süreçler yapılacak çözümlemelerde yer tutar (van Dijk, 1991a, ss. 116-117). Ayrıca üretim ve alımlama gibi süreçler ile sosyal ve kültürel durumların haber çözümlemelerinde dikkate alınması gerekmektedir (van Dijk, 1985a, s. 6). Bu nedenlerden dolayı haberde edilgen ya da bileşik cümlelerin kullanılmasının ESÇ’deki teorik tartışmalarda neye karşılık geldiğinin verilmesi, haber çözümlemesinin merkezini oluşturmaktadır:

Aktif ve pasif yapıların bu şekilde kullanılması, yani aktörlerin aktif veya pasif failler olarak sunulması, doğrudan ideolojik anlamlara sahiptir. Polisin ve mahkemelerin eylemlerinin pasif bir dille okuyucuya sunulması, bunları kabul edilebilir eylemlere dönüştürüyor. ‘Sorumluluk’ okuyucuların elinden alınıyor. ‘Yargılayan’, ‘ceza veren’, ‘tutuklayan’ herkes tarafından kabul edilen anonim bir otorite haline geliyor. Tüm bu kararlar kanun ve düzenini korumak için alınıyor ve

²⁷ Örneğin Çalışır, 2009; Hagverdiyeva, 2018; Karataş, 2017; Ulaş & Yeşil, 2020.

‘okuyucuların’ canları pahasına bu kanun düzeni korunmalı... [...] ‘Sorumlu’ veya ‘suçlu’ cezalandırıldığında ‘kanun ve düzen’ kurtulur. Böylece her şey, olayın gerçek nedenlerini okuyucunun dikkatinden saklayan sıfır toplamı bir oyuna indirgenir. Bu şekilde siyasi ve ekonomik nedenler kapsam dışında tutulmaktadır. Haberlerde bu kadar pozitivist yargı anlayışının eleştirel olarak dikkate alınmadığı, sorumluluğun toplumsal kökenlere ve nedenlere değil, bireye atfedildiği görülüyor (İnal, 1992, s. 122).

Bu alıntıda da görüleceği üzere pasif bir dille oluşturulan haberin taşıdığı anlam ile bir grubun eylemleri kabul edilebilir hale gelmektedir. Otoritenin anonimleşmesi onun ve eylemlerinin sorgulamasını engellemektedir. Eleştirelliğin üstünü örten bu tür habercilikte sorunlar, toplumsal yerine bireysel düzleme indirgenmektedir. Örnek metinde sadece pasif kullanımlarının tespitinden ileriye geçilerek bunların taşıdığı anlam ve ideolojik işleyişi noktasında tespitler yapılması, EŞÇ bağlamında çözümlenmenin gerçekleşmesine imkân tanımıştır. Çizilen bu çerçeve doğrultusunda organize edilmeyen çalışmalarda ise şu sonuçları görmek mümkündür: “Sonuç olarak TRT 2, NTV ve Show TV’de yayınlanan ve çözümlenen tüm haberlerin makro yapı bakımından van Dijk’in ‘eleştirel söylem çözümlemesi’ yöntemine uygun olduğu gözlemlenmiştir” (Uçan, 2012, s. 180). Söz konusu yaklaşım temelde van Dijk’in makro ve mikro şeklinde çizdiği bakış açısının haberin modeline ilişkin olmasına rağmen yöneme evrilmesinin bir sonucudur. Örnek alıntının temelinde yatan anlam ise van Dijk’in modelinin, haberin yapısal unsurlarını karşılamakta yeterli olduğudur.

Haberlerin arka arkaya sıralanarak incelendiği ikinci grup çalışmanın yöntem başlıkları altında her ne kadar makro-mikro düzeyler açıklansa da haberin çözümlenmesinde makro ve mikro unsurlar ve kavramlar çok fazla kullanılmamıştır.²⁸ Metodolojik açıdan sorgulandığında ise araştırmacının metni yorumlaması daha baskın bir durum oluşturmaktadır. Örneğin uygulanacak yöntemi “haber söylemi incelenirken haberin başlığı, girişi, spotu, haber metni, yorum ve bağlam bilgisinden yararlanılarak bir çözümlemeye gidilmiştir” (Akdağ & Yavalar, 2017, s. 89) şekilde açıklayan araştırmada bir habere ilişkin tüm çözümleme şöyle verilmiştir:

Başlık: “Kızının Odasını Disney Dünyasına Çevirdi!”

Haberde, illüstratör Jennifer Treece’in, kızının odasını onun en sevdiği Disney filmi olan Rapunzel temasıyla değiştirdiği bilgisi verilmektedir. Çocuğun gözünde hayali bir karakterin nasıl popüler ve vazgeçilmez hale gelebildiği meşrulaştıran haber, Disney konseptli çizimler yapan “anne Treece’in kızını rüyalarıyla buluşturduğu” sloganı işlenmektedir. Böylece haber sayesinde, hem küçük kızların hayallerinin Disney prenseslerinden biri olabilme vurgusu hem de bu hayalin ebeveynler tarafından da desteklemesi gerektiği düşüncesi bizzat gerçek yaşamda başarılı bir

²⁸ Örneğin Akdağ & Yavalar, 2017; Koç, 2016.

illüstratör olan ünlü bir anne tarafından onaylatılmıştır (Akdağ & Yavalar, 2017, s. 95).

Bu tür seçimlerde araştırmacıların haberden çıkardıkları anlamlar fazladır. van Dijk'ta da gördüğümüz meşrulaştırma gibi vurgular her ne kadar çözümlemelerde bulunsada haberlerin tek tek incelenmesi daha çok haberin anlatımına, metindeki imaların verilmesine ve yorumlanmasına yol açmıştır. Bu durumda da her ne kadar tamamen ayrışması beklenmese de araştırmacının öznel müdahaleleri öne çıkmakta, ESÇ'de amaçlanan unsurların bütünlüklü bir biçimde tartışılması ise geri planda kalabilmektedir.

ESÇ'nin Esnek Biçimlerde Uygulandığı Çalışmalar

Örneklemedeki çalışmaların arasında az sayıda da olsa yöntem başlıkları altında makro-mikro ayrımını benimsemeyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu metinlerin birinde de haberlerin tek tek incelenmesi yolu tercih edilmiştir. Söz konusu çalışmada daha önce de değinildiği gibi ESÇ'nin tek bir yönteme indirgenemeyeceği şeklinde (Alp, 2015, s. 53) van Dijk'ın yazdıklarını temel alan bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu bakış açısı araştırmayı, haberin çözümlenmesini makro mikro ayrıma denk görmediği, ESÇ'yi tek bir yöntem olarak okumadığı ve ESÇ'de farklı yöntemlerin uygulanabileceğini vurguladığı için örneklemedeki diğer metinlerden ayrıştırmaktadır.

van Dijk'ın ESÇ'de farklı yöntemlerin uygulanabileceğine dair temel vurgusu, esnek haber çözümlemelerine neden olmuştur. Farklı yöntemlerin kullanılabileceği yaklaşımı, farklı perspektiften okunduğunda ESÇ'de bir yönteme ihtiyaç olduğu çıkarımını yapmaya da imkân tanımaktadır. Bu nedenle merkezinde ilkeleri ve teorik bir yaklaşımı barındıran ESÇ, araştırmacının haberleri isteği doğrultusunda yorumlaması gibi bir yöntemin kapısını açmaz. Bu esnekliği kullanan çözümlemelerde sadece haber metninin verildiği durumlar söz konusudur:

Başlık: "Esra Erol'la Özlem Hanım: Villa aynı çingene mahallesi gibi"

Gazete: Beyaz Gazetesi

Tarih: 19.12.2014

Tür: Haber-Yorum

Yazar: Haber Merkezi

Beyaz Gazetesi internet haber portalı 19 Aralık 2014 tarihinde, "Esra Erol'la Özlem Hanım: Villa aynı çingene mahallesi gibi" başlık haberde şu ifadeler kullanılmıştır; [Haber metni] (Alp, 2015, s. 73).

Bu örnek bir habere ilişkin çözümlemenin tamamıdır. Yukarıdaki alıntıdakine benzer şekilde haberlerin arka arkaya çözümlenmesi, ESÇ bağlamında bütünlüklü bir tartışma ortaya koymayı ve egemen söylem kalıpları ile söylem stratejilerinin açığa çıkarılmasını engellemiştir. ESÇ'nin farklı yöntemlerle uygulanabileceğini savunan bir metodoloji yaklaşımının bulunması, makro-mikro

ayrımın sınırlılıklarını aşmak için bir adım olmaya adayken yukarıda verilen “Esra Erol’la Özlem Hanım: Villa aynı çingene mahallesi gibi” başlıklı haber “çözümlemesi”, eleştirel söylem çalışmalarında yönteme dair sorunların aşılması yönündeki çabaların zayıf kaldığının göstergesidir.

Haberlerin konudan ve birbirlerinden bağımsız incelenmesi, incelenen konu bağlamında tüm haberler üzerinden bir çözümleme yapmayı zorlaştırmış, genele dair bir şey söyleme gücünü azaltmıştır. Sonuç olarak önceki başlıkta da değinilen makro-mikro ayrımın haberin yapısına ilişkin bir teorik çerçeve sunmasına rağmen yöntem şeklinde tanımlanması ESÇ’nin temel unsurlarının görmezden gelinmesi gibi sınırlılıklara neden olmaktadır. Sosyolojik veya dilbilimsel haber çözümlemeleri mümkündür ancak haberin üretiminin ve alımlanmasının bilişsel ve sosyo kültürel bağlamlarla da ilişkilendirmek gerekmektedir. van Dijk’a göre bu ilişkisellik kurulmadığında haber çözümlemesi salt “yapısal bir analiz” ve “teorik egzersiz olarak kalacaktır (1985a, s. 71). Bu bağlamda sosyo-bilişsel yaklaşımda üç temel ayak; sosyal, biliş ve söylemdir. Toplumsal olarak paylaşılan bilgi, tutum, ideolojiler vb. ile bireysel deneyim ve zihinsel süreçler göz ardı edilerek ESÇ bağlamında bir ilişkisellik kurmak mümkün değildir (van Dijk, 2009, s. 92). Örneğin haberin çözümlenmesinde sadece makro-mikro yapısal analizler yerine alımlayanların ya da haberi üretenlerin toplumsal yapı içerisinde ideoloji, tutum, bilgi ya da bilişsel süreçlerine dair sorgulamalar yapma ihtiyacı bulunmaktadır.

ESÇ’de karmaşık işleyişlerin çözümlenmesinin amaçlandığı dikkate alınırsa hem makro-mikro başlıklandırma hem gazete isimleri hem de tek tek haberler üzerinden yapılan çözümlemelerin bir kısmında yukarıda belirtilen sınırlılıklar ortaya çıkmıştır. Haber çözümlemelerini bu şekilde ayrıştırmak bazı durumlarda iktidar ya da ideoloji gibi pratiklerin bütünlüklü işleyişini görmeyi engellemektedir. Tek bir uygulaması olmamakla beraber örneğin haberlerde toplumsal gruplara ilişkin “biz” grubunun özelliklerinin nasıl olumlandığının tüm haberler üzerinden çözümlenmesi ve bu tür tartışmalara dair genel yaklaşımların ne olduğunun ve nasıl gerçekleştirildiğinin görülmesi, ESÇ doğrultusunda analizlere imkân tanıyacaktır. van Dijk, analizlerinde her ne kadar zaman zaman ayrıştırarak çözümlemeler yapsa da temel olarak bu çözümlemeleri belli başlıklar altında birlikte görmeye imkân sağlayan tartışmalar yürütmüştür. Örneğin yapısal olarak habere benzemese de bir köşe yazısı üzerinden yaptığı çözümlemelerde (van Dijk, 1998) metni paragraflara ayırarak incelemiş ve çözümlenmiştir. Sonrasında çalışmada çizdiği teorik çerçeve doğrultusunda kutuplaştırma, argümanlar, tarihi kullanmak, üslup ve retorik gibi başlıklar altında tartışmalar yürütmüştür. Arkasından ise medya metinlerinin çözümlenmesine ilişkin şöyle bir öneride bulunur:

Eleştirel söylem analizi gerçekleştirmenin ya da başyazıların veya diğer metin türlerinin ideolojik analizini yapmanın tek ve standart bir yolu yoktur. Ancak, bu bölümdeki açıklamalardan ve diğer çalışmalarımdan ideolojik analiz yapmak için aşağıdaki pratik öneriler çıkarılabilir: (a) söylemin bağlamını incelemek, (b) hangi grupların, güç ilişkilerinin ve çatışmaların söz konusu olduğunu analiz etmek, (c) biz ve onlar hakkındaki olumlu ve olumsuz görüşleri araştırmak, (d) varsayılan ve

ima edilenleri ortaya çıkarmak ve (e) kutuplaşmış grup görüşlerini vurgulayan resmi yapıları ele almak (van Dijk, 1998, s. 61).

Burada vurgulanan ESÇ için tek ve standart bir yolun olmadığıdır. Sunulan öneriler ise metodolojik bir yaklaşımdan ziyade teorik bir bakış açısı ortaya koymaktadır. ESÇ gerçekleştirmek isteyenlerin bu teorik vurguları dikkate alması metodolojik sorunların aşılmasına da yardımcı olacaktır.

İncelenen son grup araştırmada, haberlerin çözümlemesi için oluşturulan başlıklarımlarda, seçilen konunun önemli noktaları dikkate alınmıştır. Örneklemedeki çalışmaların çoğunluğuna karşılık gelen bu metinlerde (Bektaş, 2001; Erdem, 2019; Gökalp, 2007; Kavoğlu, 2020; Köse, 2009; Tuncay, 2022; Tunç, 2022; Türkkol, 2019; Uçan, 2012; Yücebaş & Yücebaş, 2022) tematik analizi andıran kurgulamalar ile haberler “Ordu İle RP Arasındaki İlişkilere Gazetelerin Yaklaşımı”, “Dinci Eğitim ve Çağdaş Eğitim Yorumları” (Bektaş, 2001, s. 166) şeklindeki başlıklar altında incelenmiştir. Bu sınıflandırmayı yapan metinlerin önemli bir kısmında, daha önceki çalışmalarda olduğu gibi makro-mikro ayrım üzerinden çözümlemelerin gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Sadece iki metin (Köse, 2009; Uçan, 2012) bu doğrultuda bir açıklama yapmamış, bunların ilkinin yöntem başlığı altında van Dijk’ın ideolojik kare yaklaşımı açıklanmış (Uçan, 2012), diğerinde ise bütünlüklü bir makro-mikro ayrımı yerine sözdizimi ve sözcük seçimi gibi kısa değinilerde bulunulmuş (Köse, 2009) ancak van Dijk’ın ESÇ yaklaşımı ayrıntılı açıklanmamıştır. Lider eşlerinin temsiline odaklanan bu çalışmada (Köse, 2009) “Lider Eşleri Üzerinden Parti İdeolojisinin Kurgulanması” ve benzeri başlıklar açılarak haberler incelenmiştir.

Yöntem açıklamasında farklılaşan ve 2009 yerel seçimleri üzerinden Türkiye solunun temsiline odaklanılan diğer bir araştırmada (Uçan, 2012) haber incelemeleri; “Demokrasi”, “Liderlik: Solun Aktörleri”, “Osmanlı Mirası ve Din”, “Kemalizm”, “Küresel Ekonomik Kriz”, “Krizin Derinliği”, “İşsizlik”, “Para Piyasaları”, “Siyasi Kültür”, “Yolsuzluk”, “Projeler”, “Yeni Toplumsal Hareketler” şeklinde oluşturulan başlıklar altında gerçekleştirilmiştir. Ancak demokrasi ya da küresel ekonomik kriz gibi geniş kapsamlı başlıkların açılması çözümlemenin belirli sınırlar içerisinde yürütülmesini zorlaştırmıştır. Örneğin “Liderlik: Solun Aktörleri” başlığında yapılan haber çözümlemelerinde tespitler şu şekildedir: “CHP Lideri Baykal’ın ise beden dilinden ziyade sözü ön plana çıkardığı ancak kullandığı İstanbul Türkçesi’nin Erdoğan’ın retoriklerinin miting alanında yarattığı etkiyi uyandırmadığı görülmektedir” (Uçan, 2012, s. 260).

Bu tür incelemelerde tekrar eden ve ağırlıkla araştırmacıların yorum, düşünce ya da kanaatlerini içeren çıkarımlar çok sık görülmektedir. Örneğin söz konusu başlık altında liderlerin egemen söylemleri yaratmak yönündeki ideolojik mücadelelerine odaklanmaktan ve haberlerde bunların nasıl işlediğini ele almaktan ziyade siyasilere söylemlerinin aktarımının ağır basması dikkat çekicidir. Yukarıdaki alıntı Deniz Baykal’ın konuşması üzerine yapılan çözümlemedir. Burada araştırmacı haber çözümlemesinin kapsamını oldukça genişleterek haberi, miting

alanını okumanın bir aracı gibi görmüş, haber üzerinden yaptığı miting alanı kıyaslaması ile Baykal'ın Erdoğan'ın etkisini aşamadığı sonucuna varmıştır. Tam bu noktada haberin ve siyasi söylemlerin çözümlenmesi arasındaki ayrım bulanıklaşmıştır. Basında Türkiye solunun temsilini amaçlayan bu araştırmada yukarıda yapılan tespit ile haberlere ek olarak siyasilerin söylemleri ve eylemleri de çözümlenmiştir. Söz konusu işleyiş örnek çalışmanın hepsini kapsamasa da geneline yayıldığı için haber incelemesi, özgül bir ağırlıkta değildir.

Haber ve politik söylem arasında bir sınır olmadan çözümlemelerin gerçekleştirilmesi, araştırmaları bir haber çalışması niteliğinden çıkardığı gibi siyaset bilimine dair bir aralan gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. İletişimin farklı disiplinler ile kesişmesi, iletişim araştırmacısının yükünü iki katına çıkarmakla birlikte kavram kullanımlarına ve bağlantılarına dikkat etmesi ihtiyacını da zorunlu kılar. Zira bu kesişim alanlarında siyaset bilimine dair derinlikli bir çerçevenin çizilmemesi, Türkiye solunun basında temsiline dair yapılan bir araştırmada CHP'yi sola eşitlemek (Uçan, 2012) gibi bir yaklaşıma neden olmuştur.

Yöntemin uygulanmasına ve çözümlemelere dair konumlanmaların belirsiz kalması, araştırmacıya bir alan yaratmakla beraber bir yere demir atmayı engellediği için çözümleme kapsamını büyütürken incelenen alanın genişliğini yazarın yorumuna bırakmaktadır. Bu tür alanın geniş ve araştırmacının yorumunun baskın olduğu çalışmalarda varılan sonuçlar da bulgulara ya da haber çözümlemelerine dayanmaktan ziyade kapsamlı bir çerçeveden kurulmaktadır:

(...) Kendi söylemini seçmenlere aktarırken kullanması gereken dil konusunda profesyonel yardım alması gerektiği açıktır. Başbakan'ın üslubu ve söylemsel iktidarı inşa etmek konusundaki başarısı karşısında sol liderlerin içine düştüğü yetersizlik durumları, liderlerin ve parti yönetiminin değiştirilmesinden daha kolay aşılabilir bir engel gibi gözükmemektedir (Uçan, 2012, s. 382).

İncelenen metindeki tespitlerin bütünü, alıntıdakine benzer şekilde ilerlerken uygulanan yöntemin yazara açtığı alan sonuçta da kendini göstermiştir. Daha çok sola, onun geçmiş ve geleceğine ilişkin düşünceleri içeren sonuç bölümünde, haberin çözümlenmesinden ziyade politik bir duruş ortaya konmuştur. van Dijk'tan hareketle ESÇ araştırmacısının özgürlükçü bir perspektiften politik duruşunun olması beklenir ancak bunun yapılan çözümlemenin önüne geçmemesi gerekliliği de bulunmaktadır. Zira yazarın araştırma nesnesi ile mesafelenememesi ve ESÇ'nin geniş bir perspektiften uygulanması "Erdoğan'ın anlamı solun lehine kapamasının sonucu olarak seçimler kaybedilmiştir" gibi bir tespitlere neden olmaktadır. Haber ya da siyasi söylemler, toplumsal pratik ve yapıların şekillenmesinde belirleyicidir. Ancak bunların seçimin sonucunu doğrudan ve bu denli etkileyebilecek güce sahip olması, önemli bir soru işaretidir.

Seçilen konuların dikkate alınarak belirli noktalar üzerinden tematik başlıklandırmalar yapan diğer çalışmalarının tümünün yöntem bölümlerinde makro ve mikro bağlamında bir çerçeve oluşturulmuştur. Ancak çerçevenin bu şekilde oluşturulmasına rağmen uygulamada farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin bir

araştırmada van Dijk'ın makro mikro ayrımı doğrultusunda söylem çözümlemesi uygulanacağı (Bektaş, 2001, s. 161) ifade edilmesine rağmen bu başlıklardan çözümleme bölümünde yararlanılmamıştır. Diğer bir örnekte (Erdem, 2019) ise yine makro ve mikroya dair alt başlıklar üzerinden çözümleme gerçekleştirileceği belirtilmiş ancak haberin çözümlendiği kısımda bunlar çok fazla dikkate alınmamıştır.²⁹ Haberlerin önceki yıllar ile kıyaslanması üzerinden bir bellek okuması gerçekleştirilmiştir: “Zira ele alınan haberler ışığında 2003, 2007, 2011 ve 2017’de düzenlenen deprem anma törenlerinin tipik ve rutinleştirilmiş hale getirilen anma davranışı kalıpları ile yaşatılmakta olduğu sonucuna varılmaktadır” (Erdem, 2019, s. 157). Bu tür çözümlemelerin metnin tümünde tekrar etmesi, yapılan analizlerde dikkat çekicidir. Temelde ise haberin çözümlemesinden ziyade farklı yıllardaki haberler kıyaslanmıştır. Ayrıca yukarıdaki alıntının ikinci kısmından ve haber yerine anma törenlerindeki davranış kalıpları vurgusundan da anlaşılacağı gibi örnek çalışmada bir anma töreni okuması amaçlandığı için haberler, anma törenlerine ulaşmada bir araç olarak kullanılmıştır.³⁰

Yukarıda ortaya konan sınırlılıkların yanında örneklemdaki bazı çalışmalarda tematik başlıklandırmaların altında ESÇ doğrultusunda çözümlemeler de yapılmıştır. Her ne kadar ESÇ’yi bir yöntem olarak tanımlasa da “Türk Milliyetçiliği Söylem(ler)inin Spor Basınında Yeniden İnşası” (Gökalp, 2007) adlı çalışmanın metot başlığında makro ve mikro açıklaması ile bulgular kısmındaki tematik yapılanmada, ESÇ bağlamında belirli sınırlar ve odaklanmalarla haber çözümlemesi gerçekleştirilmiştir:

Görüldüğü gibi, popüler spor basınında, olay bir anda “haçlı zihniyeti”ne tahvil edilerek, ivedilikle ötekilik formlarının seri üretimine başvurulmuş, böylelikle de “mağdur Türk milleti” nosyonunun vurgulanması sağlanmıştır. Bir grup holiganın giriştiği tertipler, spor basınının, bütün İngilizleri tek kelimeyle “yine iş başında” olan “düşmanlar” olarak anlamlandırılmasını sağlamaktadır (Gökalp, 2007, s. 48).

Araştırmacının ima tespitlerinden ya da yorumlardan kaçınması ESÇ doğrultusunda çözümlemenin sağlanmasında etkili olan unsurlardan biridir. Ayrıca örnek çalışmanın ESÇ sınırları içerisinde kalabilmesinde milliyetçilik gibi bir konuya odaklanması ve van Dijk’a benzer, haber ile bir inşa sürecinin yürütüldüğüne dair yaklaşımını benimsenmesi de etkili olmuştur.³¹

²⁹ Yöntem başlığı altında makro-mikro vurgusu yapmakla birlikte uygulamada bunlara çok az değinen diğer bir örnek için bkz. Kavoğlu, 2020.

³⁰ Haberlin söyleme ulaşmada bir araç olarak kullanıldığı diğer çalışmalar için bkz. Koç, 2016; Tunç, 2022; Türkkol, 2019.

³¹ ESÇ bağlamında çözümlemeye dair diğer bir örnek için bkz. Yücebaş & Yücebaş, 2022.

SONUÇ

Bu çalışmada van Dijk'ın ESÇ yaklaşımını yöntem olarak seçen ve haber çözümlemesi gerçekleştiren çalışmaların ESÇ'yi metodoloji kısımlarında nasıl açıkladıklarına ve haber çözümlemelerinde bunu nasıl kullandıklarına bakılmıştır. Bunun için toplam 32 haber ve söylem konulu iletişim araştırması tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda örneklemdaki tüm çalışmalar, temelde ESÇ'yi yöntem olarak ifade etmekle birlikte ESÇ için teknik ve model şeklinde farklı tanımlanma ve nitelermelerde de bulunmuşlardır. Ancak mevcut literatür düşünüldüğünde teknik şeklinde nitelermeler, ESÇ'nin sınırlı bir biçimde ele alınmasına neden olmuştur. Dursun 2000'lerin başında yaptığı çalışmasında, haber çalışmalarındaki ESÇ'nin teknik şeklinde nitelenmesinin sebebi olarak yabancı literatüre yeterince hakim olmamayı gösterir (2004, s. 134). Aradan önemli bir zaman geçmesine rağmen aynı nitelermelerin devam etmesi araştırmacıların hâlâ birincil kaynaklara çok fazla başvurmadıklarına işaret eder. Örneklemdaki metinler üzerinden yapılan incelemede de kaynak kullanımında ikincil kaynakların oldukça sık kullanıldığı görülmüştür. Özellikle “yöntem olarak ESÇ”nin makro ve mikro başlıklar altında açıklanması, van Dijk'ın kendisinden ziyade sınırlı sayıda ikincil kaynaklar üzerinden yapılmıştır. Bu da van Dijk'ın haberin yapısına ilişkin farklı tartışmalarının görölmesini engellemiş, ESÇ'nin bir tekniğe, modele ya da yöneme indirgenmesine neden olmuştur. İncelenen çalışmalar arasındaki az sayıda metinde de ESÇ'de tek bir standart modelin olmadığı ifade edilse de haber çözümlemelerindeki belirtilen sorunlar bu araştırmalarda da devam etmiştir.

Örneklemdaki tez ve makalelerde ESÇ için model ve teknik nitelermelerinin aynı anda kullanılması da söz konusudur. Bu da literatürde ESÇ'nin konumuna ilişkin belirsizliği göstermektedir. van Dijk'ın ESÇ kapsamında haberin yapısına ilişkin ortaya koyduğu makro-mikro ayrımın model şeklinde ifade edilmesi daha doğru bir adlandırma olacaktır. Fakat bu tanımlama örneklemdaki çalışmalarda benimsenenin aksine ESÇ'nin bütünü kapsamaz. Zira ESÇ haber dışında farklı alanları da içerir ve ESÇ'nin bütünü bir haber modeline eşitlenmesi, ESÇ'nin çalışma alanı ya da programı şeklindeki tanımlanmasıyla çelişmektedir. Bu nedenle yöntem başlıkları altında çizilen çerçeveler ve ortaya konulan yaklaşımlar, van Dijk'ın ESÇ bağlamındaki teorik tartışmasının sınırlı bir alanına karşılık gelmekte, sosyal biliş gibi temel unsurları geri planda bırakmaktadır. Gazetecilik literatüründeki makalelerin ele alındığı başka bir çalışmada da incelenen metinlerin çoğunda yöntem konusunun açıkça belirtilmediği tespit edilmiştir (Atabek & Atabek, 2019). Bu da genelde iletişim, özelde ise gazetecilik ve habercilik çalışmalarında yöntem konusunda yapısal sorunların olduğunu göstermektedir. Zira ESÇ'yi yöntem olarak seçen tez ve makalelerde makro ve mikro olarak haberin yapısına dair açıklamaların yapılması, bu çerçevenin bir yöntem olmaması nedeniyle incelenen araştırmalarda çözümlemelerin nasıl gerçekleşeceğini muğlak bırakmıştır.

Yöntem başlıkları altında makro ve mikro ayrım üzerinden yapılan açıklamalarda her ne kadar haber çözümleme düzeylerine vurgular bulunsada temelde haberin yapısına ve haberdeki ideoloji ve iktidar işleyişlerine dair teorik bakış açıları ortaya konmuştur. Bu teorik tartışmalarda sosyal biliş ya da bağlam gibi ESÇ'deki önemli başlıklara da değinilmiştir. Bu da incelenen tez ve makalelerde teori ve yöntemin iç içe geçmişliğini gösterir. İç içe geçmişliğin sebebi ise teorik bir perspektif barındıran ESÇ'nin yöntem şeklinde açıklanma gayesidir.

Örneklemdaki az sayıdaki çalışmada yöntem açıklaması, makro ve mikro yapısal unsurlar üzerinden değil ideolojik kare gibi van Dijk'ın ideolojiye dair teorik yaklaşımı bağlamında yapılmıştır. Ancak ideolojik karenin yapısı gereği bu tür yaklaşımlar da yöntem başlıkları altında teorik çerçeve şeklinde açıklanmıştır. Bu da ESÇ'nin bir yöntem değil teorik yaklaşıma sahip çalışma alanı ya da programı olduğunun diğer bir göstergesidir. Bu nedenle nitel ya da nicel fark etmeksizin araştırmalarda ESÇ'nin amacına uygun yöntemin seçilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Ayrıca incelemelerde yöntem konusunda sadece haber metninin çözümlenmesiyle sınırlanmadan, üretim ve alımlama aşamalarını sorgulayan yollara da başvurulabilir. Örnekleimde ise sadece bir araştırmada bu doğrultuda bakış açısı geliştirilmiş, haber çözümlemesinin yanı sıra gazeteciler ile yapılacak görüşmelerde van Dijk'ın teorik yaklaşımının dikkate alınacağı ifade edilmiştir.

Yöntem başlıkları altında ESÇ'ye dair açıklamalar sonrası yapılan çözümlemelerde ağırlıklı makro ve mikro ayrım ve bu başlıklara ait kavramlar kullanılmıştır. ESÇ'nin katı sınırlarının olmaması ve haber modelinin bir metoda dönüştürülmeye çalışılması, "yöntem" şeklinde uygulanmasında araştırmacılara esneklik sağlamıştır. İncelenen metinlerdeki çözümlemeler ise dört farklı biçimde başlıklandırılarak gerçekleştirilmiştir. Bu başlıklandırmalarda makro-mikro ayrım, gazete isimleri, tek tek haberler ve incelenen konu bağlamındaki temalar belirleyici olmuştur. Ancak gazete isimleri, tek tek haberler ve incelenen konu bağlamındaki temalar şeklinde yapılan incelemelerin de alt başlıklarında da çoğunlukla makro ve mikro ayrım dikkate alınmıştır. Bu başlıklar her araştırmada aynı yoğunlukta ve biçimde kullanılmamış, farklı çalışmalarda farklı başlıklara odaklanılmıştır. Fakat sadece haber başlıkları üzerinden yapılan çözümlemeler gibi çok sınırlı bir alana odaklanmak, ESÇ düzleminde ayrıntılı çözümlemelerin gerçekleştirilmesini engellemiştir. Ayrıca makro-mikro ayrımın temelde bir yöntem değil haberin yapısını ele alan bir model olması, haberi aktaran ve anlatan "çözümlemelerin" de ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Çözümlemelerde kullanılan gazetelere ya da haberlere göre başlıklandırmalar ise seçilen konuya ilişkin tartışmanın bütünlüklü değil kopuk ve kompartımanlara ayrılarak yürütülmesine neden olmuştur. Ayrıca söz konusu sınıflandırmalar gazeteler arasında bir kıyaslama da yapılmasına yol açmış, çözümlemeyi gazetelerin duruşuna ve taraflı-tarafsızlık tartışmalarına çekmiş, haberdeki anlamın çözümlenmesini geri planda bırakmıştır.

Yöntem başlıkları altında az sayıdaki çalışmada makro ve mikro unsurların vurgulanmaması araştırmacılara ek bir esneklik sağlamış, araştırmacının belirleyiciliği ön plana çıkmıştır. Bu tür çalışmalarda haber modelinin bir yöntem şeklinde tanımlanmaması nedeniyle ESÇ ilkeleri doğrultusunda sorgulamaların gerçekleştirilmesi imkânı bulunmaktadır. Ancak haberlerdeki çözümlemelerin derinleştirilmemesi ve haberlerin aktarılması gibi nedenlere bağlı olarak bu imkân değerlendirilmemiştir.

Temalara göre yapılan başlıklar altında yürütülen haber çözümlemelerinin bazılarında ESÇ ilkeleri ile uyumlu analizler ortaya konulurken bazı çalışmalarda yöntem başlıkları ve uygulamalar arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Makro ve mikro üzerinden yöntem açıklamasına rağmen analiz kısmında bu doğrultuda çözümlemeler zayıf kalmış ya da yürütülmemiştir. Sadece bir çalışmanın yöntem başlığı altında van Dijk'ın ideolojik kare yaklaşımı doğrultusunda çözümleme gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Ancak ideolojik kare yaklaşımının teorik yanının ağır basması nedeniyle araştırmacının belirleyici olduğu bir haber incelemesi ortaya çıkmış, çözümleme nesnesine odaklanma konusunda sorunlar belirmiş, haber çözümlemeleri yerine siyasilerin söylemlerine dair ve belirli bir sorundan ziyade geniş kapsamlı çözümlemeler yürütülmüştür. Şüphesiz ESÇ kapsamında siyasilerin söylemlerini ya da başka söylemleri çözümlemek mümkündür. Ancak haber merkezli bir araştırma kurgusu ile bunu gerçekleştirmek sorunları da beraberinde getirmekte, araştırmacıya iletişim ve habere ek olarak siyaset biliminde de derinleşme gerekliliği yüklemektedir.

Sonuçta ESÇ'nin haber ve söylem konulu iletişim araştırmalarında yöntem olarak açıklanma ve uygulanma çabası, çalışmalara önemli sınırlılıklar getirmiş; amaç, teorik çerçeve, yöntem, analiz ve sonuç arasında uyumlu olmayan yaklaşım, analiz ve tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. ESÇ'nin bir yöntem, teknik ya da model olduğu yönündeki yaygın kabul yerine ESÇ'yi bir araştırma programı ya da alanı şeklinde görmek, metodolojik olarak ESÇ kapsamında farklı yöntemlerin kullanılabileceğini dikkate almak ve ESÇ konusunda birincil kaynaklara başvurmak bu tür sınırlılık ve sorunların aşılması için yol gösterici olacaktır.

Yazar Katkı oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı : Makale tek yazarlıdır. Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Ç. T., & Yavalar, D. E. (2017). Çocuklara yönelik tüketim alanı olarak yeni medya: “Tipez bizim yerimiz” örneğinde bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 81-101. <https://doi.org/https://doi.org/10.31123/akil.437463>
- Alp, H. (2015). *Medyada nefret söylemi ve çingene toplumuna yönelik ayrımcı söylemin suça dönüşme süreci* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul.

- Arslan, A., & Duğan, Ö. (2016). Suça yönelmiş çocukların medyada temsili: bir alan araştırması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1), 303-325. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/234665>
- Arslan, E., & Arslan, B. (2012). Yerel basında etnik çatışma söylemi: Mersin ili örneği. *Selçuk İletişim*, 7(3), 155-172. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19025/200567>
- Atabek, Ü., & Atabek, G. Ş. (2019). Türkiye’de gazetecilik literatürü: 1992-2018 yılları arasında yayımlanmış makaleler üzerine bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31, 710-732. <https://doi.org/https://doi.org/10.31123/akil.534400>
- Aydoğan, A. (2006). Yeni iletişim teknolojileri tezlerinde neo-klasik iktisat paradigmasının hegemonyası. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 9(1), 89-112. <http://ki.imge.com.tr/>
- Bayraktutan, G. (2015). İletişim araştırmalarında internet çalışmaları. İçinde B. Yıldırım (Ed.), *İletişim araştırmalarında yöntemler* (ss. 431-462). Literatürk Academia.
- Bektaş, T. (2001). Medya demokrasi ilişkisi ve türk medyası’nda rafah partisi imajı. *Selçuk İletişim*, 2(1), 159-171. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19003/200966>
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 873-898. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Çalışır, G. (2009). *Küreselleşmenin ortaya çıkardığı olayların türkiye’deki televizyon haberlerine yansımaları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi]. Eskişehir.
- Çetin, N. S. (2019). Medya-siyaset ilişkisinde etik çerçeve. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(2), 228-249. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/883539>
- Çilingir, A. (2017). İletişim alanında içerik analizi yöntemi kullanılarak yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri üzerine bir inceleme. *Akademia*, 5(1), 148-160. <http://dergipark.gov.tr/erciyesiletisim/issue/27688/291891>
- Doruk, Ö. (2013). Disiplin toplumu ve haber söylemi: Gökkuşakı Derneği’nce yapılması planlanan yürüyüşün engellemesine ilişkin haberlerin çözümlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-gifder/issue/7470/98366>
- Dursun, Ç. (2004). Türkiye’de haber ve habercilik çalışmalarının genel bir değerlendirmesi: 1980-2003. İçinde Ç. Dursun (Ed.), *Haber, hakikat ve iktidar ilişkisi* (ss. 89 - 147). Elips Kitap.

- Erdem, P. (2019). 17 Ağustos Marmara Depremi'ni anma töreni haberlerinde cisimleşen belleği okumak. *Selçuk İletişim*, 12(1), 142-163. <https://doi.org/https://doi.org/10.18094/josc.470867>
- Ertan-Keskin, Z. (2004). Türkiye'de haber incelemelerinde van Dijk yöntemi. İçinde Ç. Dursun (Ed.), *Haber, hakikat ve iktidar ilişkisi* (ss. 391-406). Elips kitap.
- Geray, H. (2014). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Umuttepe Yayınları.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy, & P. Yalçınoglu, Çev.). Anı Yayıncılık.
- Gökalp, E. (2007). Türk milliyetçiliği söylem(ler)inin spor basınında yeniden inşası (1990-2002). *Kültür ve İletişim Dergisi*, 10(20), 9-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulturveiletisim/issue/64563/985184>
- Hagverdiyeve, A. (2018). *Rus basınında Türkiye'nin enerji politikaları (1994-2014)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. İstanbul.
- Hamzaoglu, O. (2017). Bilimsel yöntem nedir; Bilimsel yöntem ile "araştırma teknikleri" arasındaki farklar nelerdir? İçinde A. Şenel (Ed.), *50 soruda bilim ve bilimsel yöntem*. Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- İnal, A. (1992). *An analysis of turkish daily press: event selection, text construction and news production* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. Ankara.
- İnceoğlu, Ç. (2014). Türkiye'de sinemayı konu alan doktora tezleri üzerine bibliyometrik bir çözümleme. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 21, 31-50. <https://doi.org/https://dx.doi.org/10.16878/gsuilet.96674>
- Karataş, Ö. (2017). *Sosyal pazarlama bağlamında sağlık haberlerinin yazılı basın işletmelerinde temsili* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi]. İzmir.
- Kavoğlu, S. (2020). Meşrulaştırma aracı olarak medya: Rusya'nın Kırım'ı ilhakı üzerine bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 50, 97-116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ikad/issue/56157/748362>
- Koç, N. (2016). *Türkiye'de Tek Parti'den çok partili hayata geçiş; Bir "söylem": Türk İşçisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Antalya.
- Koçak, M. C. (2020). *Gazete haberlerinde ideoloji çözümlemesi: 24 haziran 2018 cumhurbaşkanı ve milletvekili genel seçimi örneği* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Antalya.
- Köse, A. (2009). Siyasal iletişim aracı olarak lider eşlerinin temsili: 1973 genel seçim çalışmaları örneğinde siyasi lider eşi olarak Nazmiye Demirel ve Raşan Ecevit'in temsili. *Connectist: İstanbul Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, 35, 81-94. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212171>
- Kubilay, Ç. (2021). Türkiye'de iletişim çalışmaları alanında eleştirel söylem çözümlemeleri: lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 38, 455-476. <https://doi.org/https://doi.org/10.17829/turcom.934545>

- Kubilay, Ç., Ova, N., & Ceyhan, Ç. (2023). Türkiye’de medya ve kadın konulu çalışmalar üzerine bir değerlendirme. İçinde Ç. Kubilay, & N. Ova (Eds.), *İki binli yıllarda medya ve kadın* (ss. 9-50). Paradigma Akademi.
- Nasir, Ş. (2006). *İnternetin ideolojik propaganda aracı olarak kullanılması: Çin Halk Cumhuriyeti örneği* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. Ankara.
- Özer, Ö. (2011). *Haber Söylem İdeoloji*. Literatürk.
- Pelivan, M. (2019). Gazete haberlerini konu alan yüksek lisans tezlerine dair bibliyometrik bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 119-148. <https://doi.org/https://doi.org/10.18037/ausbd.668631>
- Pelivan, M. (2023). Gazete haberlerini konu alan yüksek lisans tezlerinde “ideoloji”. *Kültür ve İletişim*, 26(51), 74-107. <https://doi.org/https://doi.org/10.18691/kulturveiletisim.1183337>
- Purvis, T., & Hunt, A. (2014). Söylem, ideoloji, söylem, ideoloji, söylem, ideoloji... *MomentDergi*, 1(1), 9-36.
- Saf, H. H. (2022). Deutsche Welle Türkçe’nin yayın politikasının Suriyeli sığınmacılar üzerinden incelenmesi. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2). <https://doi.org/https://doi.org/10.47107/inifedergi.1146176>
- Şeker, M. (2003). Haber söylemi içinde yapılandırılmış örtülü nesnellik ihlalleri. *Seçuk İletişim*, 2(4), 100-113. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19006/201010>
- Tanyıldızı, N. İ. (1999). Kamuoyunun bilgilendirilmesinde yazılı basının haber başlıkları: Bir örnek olay incelemesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(2), 42-52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiletisim/issue/5861/77577>
- Toprak, Ö., & Koçak, M. C. (2021). Haber üretim sürecinde seçim haberlerinin inşası. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 53, 37-51. <https://doi.org/https://doi.org/10.47998/ikad.874618>
- Tuncay, D. (2022). *Ana akım ve alternatif medya temsillerinde Suriyeli sığınmacılara yönelik insan hakları ihlalleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara.
- Tunç, F. (2022). *Türkiye’de politik aktörlerin suriyeli sığınmacılara yönelik ulusal basında yer alan söylemlerinin analizi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi]. İstanbul.
- Tunçay, E. (2017). Medyada nefret söylemi: Ankara patlaması örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, 27, 41-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/30526/330805>
- Tuzcu, H. D. (2021). *Türkiye’de 2017 anayasa değişikliği referandum kararı öncesi yazılı basında rıza üretimi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Antalya Üniversitesi]. Antalya.
- Türkkol, F. (2019). *Alternatif haber dili arayışları: Barış gazeteciliği ve hak haberciliği perspektifinden Türkiye'deki Suriyeli mülteci haberleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi]. İstanbul.

- Uçan, G. (2012). *Televizyon söylemlerinde siyasal düşünce ve eylem biçimi olarak Türkiye solu'nun temsili: 2009 yerel seçim haberleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi]. İzmir.
- Ulaş, M., & Yeşil, A. (2020). Batı dijital medyasının Türkiye'ye yönelik algı manipülasyonu: Koronavirüs haberleri üzerine ampirik bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 939-963.
- van Dijk, T. A. (1983). Discourse analysis: its development and application to the structure of news. *Journal of Communication*, 33(2), 20-43.
- van Dijk, T. A. (1985a). Introduction: Discourse analysis in (mass) communication research. İçinde T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse and communication* (ss. 1-10). de Gruyter.
- van Dijk, T. A. (1985b). Structures of news in the press. İçinde T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse and communication* (Vol. 5, ss. 69-93).
- van Dijk, T. A. (1986). News schemata. İçinde C. R. Cooper, & S. Greenbaum (Eds.), *Studying writing: Linguistic approaches*. Sage Publications.
- van Dijk, T. A. (1988a). *News analysis: Case studies of international and national news in the press*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- van Dijk, T. A. (1988b). *News as discourse*. Lawrence Erlbaum Associates.
- van Dijk, T. A. (1991a). Media contents the interdisciplinary study of news as discourse. *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*, 108-120.
- van Dijk, T. A. (1991b). *Racism and the press*. Routledge.
- van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & society*, 4(2), 249-283.
- van Dijk, T. A. (1994). Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları. İçinde M. Küçük (Ed.), *Medya iktidar ideoloji*. Ark Yayınevi.
- van Dijk, T. A. (1995a). Aims of critical analysis. *Japanese Discourse*, 1, 17-27.
- van Dijk, T. A. (1995b). Discourse analysis as ideology analysis. İçinde C. Schäffner, & A. Wenden (Eds.), *Language & peace* (ss. 17-33). Dartmouth Publishing.
- van Dijk, T. A. (1998). Opinions and ideologies in the press. İçinde A. Bell, & P. Garrett (Eds.), *Approaches to media discourse* (ss. 21-63). Blackwell.
- van Dijk, T. A. (2002). Multidisipliner CDA: A plea for diversity. İçinde R. Wodak, & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis*. Sage.
- van Dijk, T. A. (2004). Discourse, knowledge and ideology. İçinde M. Pütz, J. Neff, & T. A. van Dijk (Eds.), *Communicating ideologies. Multidisciplinary perspectives on language, discourse and social practice* (ss. 5-38). Peter Lang.
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Palgrave-MacMillan.
- van Dijk, T. A. (2009). Critical discourse studies: A sociocognitive approach. İçinde R. Wodak, & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis* (ss. 63-93). Sage.
- van Dijk, T. A. (2011). Discourse and ideology. İçinde T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse studies: A multidisciplinary introduction* (ss. 379-407). Sage.

- van Dijk, T. A. (2013). Ideology and discourse. *The Oxford Handbook of Political Ideologies*, 175-196.
- Wodak, R., & Meyer, M. (2009). Critical discourse studies: History, agenda, theory and methodology. İçinde R. Wodak, & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse studies* (ss. 2-22). Sage. https://www.researchgate.net/publication/284725833_Critical_discourse_studieshistory_agenda_theory_and_methodology
- Yegen, C. (2014). Türk yazılı basınının HIV/AIDS haberlerindeki nefret söylemi: “Posta” gazetesi örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(3), 317 - 349. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/83948>
- Yiğitbaşı, K. G. (2016). Medya ve mültecileri sivil toplum üzerinden okumak: Mülteci-Der örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, 25, 53-76. <https://doi.org/https://doi.org/10.17829/midr.20162520717>
- Yücebaş, M., & Yücebaş, S. (2022). İki millet bir bahçe: “Millet bahçeleri” haberlerinde farklı millet tanımları. *Kültür ve İletişim*, 25(1), 182-209. <https://doi.org/https://doi.org/10.18691/kulturveiletisim.986860>

EK-1 ÖRNEKLEMDEKİ ARAŞTIRMALARIN LİSTESİ

Sıra No	Yayın Yılı	Yazar	Başlık	Türü
1	1992	Ayşe İnal	An Analysis Of Turkish Daily Press: Event Selection, Text Construction and News Production	Doktora Tezi
2	1999	Nural İmİK Tanyıldızı	Kamuoyunun Bilgilendirilmesinde Yazılı Basının Haber Başlıkları: Bir Örnek Olay İncelemesi	Makale
3	2001	Tülay Bektaş	Medya Demokrasi İlişkisi ve Türk Medyası'nda Refah Partisi İmajı	Makale
4	2003	Mustafa Şeker	Haber Söylemi İçinde Yapılandırılmış Örtülü Nesnellik İhlalleri	Makale
5	2006	Şevket Nasir	İnternetin İdeolojik Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Çin Halk Cumhuriyeti Örneği	Doktora Tezi
6	2007	Emre Gökalp	Türk Milliyetçiliği Söylem(ler)inin Spor Basınında Yeniden İnşası (1990-2002)	Makale
7	2009	Aynur Köse	Siyasal İletişim Aracı Olarak Lider Eşlerinin Temsili: 1973 Genel Seçim Çalışmaları Örneğinde Siyasi Lider Eşi Olarak Nazmiye Demirel ve Rahşan Ecevit'in Temsili	Makale
8	2009	Gülsüm Çalışır	Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Olayların Türkiye'deki Televizyon Haberlerine Yansımaları	Doktora Tezi
9	2012	Erhan Arslan Berna Arslan	Yerel Basında Etnik Çatışma Söylemi: Mersin İli Örneği	Makale
10	2012	Gülten Uçan	Televizyon Söylemlerinde Siyasal Düşünce ve Eylem Biçimi Olarak Türkiye Solu'nun Temsili: 2009 Yerel Seçim Haberleri	Doktora Tezi
11	2013	Özlem Doruk	Disiplin Toplumu ve Haber Söylemi: Gökkuşuğu Derneği'nce Yapılması Planlanan Yürüyüşün Engellenmesine İlişkin Haberlerin Çözümlemesi	Makale
12	2014	Ceren Yegen	Türk Yazılı Basınının HIV/AIDS Haberlerindeki Nefret Söylemi: "Posta" Gazetesi Örneği	Makale
13	2015	Hakan Alp	Medyada Nefret Söylemi ve Çingene Topluma Yönelik Ayrımcı Söylemin Suça Dönüşme Süreci	Doktora Tezi
14	2016	Kübra Güran Yiğitbaşı	Medya ve Mültecileri Sivil Toplum Üzerinden Okumak: Mülteci-Der Örneği	Makale
15	2016	Aynur Arslan Özlem Duğan	Suça Yönelmiş Çocukların Medyada Temsili: Bir Alan Araştırması	Makale
16	2016	Nilgün Koç	Türkiye'de Tek Parti'den Çok Partili Hayata Geçiş; Bir "Söylem": Türk İşçisi	Doktora Tezi
17	2017	Esra Tunçay	Medyada Nefret Söylemi: Ankara Patlaması Örneği	Makale

18	2017	Çilem Tuğba Akdağ Deniz Elif Yavalar	Çocuklara Yönelik Tüketim Alanı Olarak Yeni Medya: “Tippez Bizim Yerimiz” Örneğinde Bir İnceleme	Makale
19	2017	Özgür Karataş	Sosyal Pazarlama Bağlamında Sağlık Haberlerinin Yazılı Basın İşletmelerinde Temsili	Doktora Tezi
20	2018	Aynura Hagverdiyeva	Rus Basınında Türkiye'nin Enerji Politikaları (1994-2014)	Doktora Tezi
21	2019	Nida Sümeyya Çetin	Medya-Siyaset İlişkisinde Etik Çerçeve	Makale
22	2019	Persude Erden	17 Ağustos Marmara Depremi'ni Anma Töreni Haberlerinde Cisimleşen Belleği Okumak	Makale
23	2019	Fatma Türkkol	Alternatif Haber Dili Arayışları: Barış Gazeteciliği ve Hak Haberciliği Perspektifinden Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Haberleri	Doktora Tezi
24	2020	Mehmet Ulaş Abuzer Yeşil	Batı Dijital Medyasının Türkiye'ye Yönelik Algı Manipülasyonu: Koronavirüs Haberleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma	Makale
25	2020	Samet Kavoğlu	Meşrulaştırma Aracı Olarak Medya: Rusya'nın Kırım'ı İlhakı Üzerine Bir İnceleme	Makale
26	2020	Mevlüt Can Koçak	Gazete Haberlerinde İdeoloji Çözümlemesi: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçimi Örneği	Doktora Tezi
27	2021	Özden Toprak Mevlüt Can Koçak	Haber Üretim Sürecinde Seçim Haberlerinin İnşası	Makale
28	2021	Hatice Demet Tuzcu	Türkiye'de 2017 Anayasa Değişikliği Referandum Kararı Öncesi Yazılı Basında Rıza Üretimi	Doktora Tezi
29	2022	Hacı Hasan Saf	Deutsche Welle Türkçe'nin Yayın Politikasının Suriyeli Sığınmacılar Üzerinden İncelenmesi	Makale
30	2022	Mesut Yücebaş Semiray Yücebaş	İki Millet Bir Bahçe: “Millet Bahçeleri” Haberlerinde Farklı Millet Tanımları	Makale
31	2022	Didem Tuncay	Ana Akım ve Alternatif Medya Temsillerinde Suriyeli Sığınmacılara Yönelik İnsan Hakları İhlalleri	Doktora Tezi
32	2022	Ferit Tunç	Türkiye'de Politik Aktörlerin Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Ulusal Basında Yer Alan Söylemlerinin Analizi	Doktora Tezi